

NUMIZMATIKAI KÖZLÖNY

A
MAGYAR NUMIZMATIKAI TÁRSULAT
ÉVKÖNYVE

SZERKESZTI
HUSZÁR LAJOS

XLIV—XLV. ÉVFOLYAM

1945—1946.

KIADJA
A MAGYAR NUMIZMATIKAI TÁRSULAT

BUDAPEST
EGYETEMI NYOMDA
1946.

TARTALOM:

<i>H. L. : Dr. Procopius Béla</i>	3
<i>Radnóti Aladár : Néhány adat a consecratiós érmekhez</i>	6
<i>Alföldi Mária : Iuppiter Conservator és a kereszt jegye</i>	12
<i>Kerényi András : Érsekújvári lelet</i>	16
<i>Esze Tamás : A hamispénz-verés II. Rákóczi Ferenc korában</i>	21
<i>H. Fekete Péter : Pénzértékelési adatok II. József korából</i>	25
<i>Huszár Lajos : A szentjobb hazahozatalára készült érmek (1771)</i>	27
<i>Esze Tamás : Numizmatikai vonatkozású egyleveles nyomtatványok</i>	31
<i>Társulati élet</i>	33
<i>Deutscher Auszug</i>	35
<i>Extraits Français</i>	37

A végén 3 képes tábla.

A közleményekben foglalt állításokért és az éremleírások helyességéért azok szerzői felelősek. A Numizmatikai Közlöny közleményeinek úgy utánnomása, mint fordítása, valamint a közölt képek utánnomása, akár eredeti, akár változtatott nagyságban, tilos. Kéziratokat nem adunk vissza.

MAGYAR NUMIZMATIKAI TÁRSULAT

Alakult 1901-ben a numizmatika tudományos művelésére és a hazai éremgyűjtés fejlesztésére.

A társulat évkönyve a

NUMIZMATIKAI KÖZLÖNY

Szerkeszti: Dr. HUSZÁR LAJOS, az Orsz. Magy. Történeti Múzeum helyettes főigazgatója
(Budapest, VIII., Múzeum-körút 14—16.)

A társulat tagjai tagsági díjuk fejében kapják a Közlönyt. A tagok kötelezettsége legalább 3 évre terjed. A fővárosban lakó tagok legalább 10.000, a vidéken és külföldön lakó tagok legalább 6.000 adópengő tagsági díjat fizetnek. A társulat alapító tagokat egyelőre nem vesz fel.

A Közlönybe szánt cikkek és közlemények kéziratai, úgyszintén tudományos ügyekben, továbbá leletek, gyűjtemények és numizmatikai irodalmi termékek dolgában való értesítések és kérések közvetlenül a szerkesztőhöz küldendők.

Társulati ügyekben és új tagok felvételét illetőleg, úgyszintén reklamációk dolgában is a társulati alelnök, *Huszár Lajos dr.* intézkedik. Címe: Budapest, Magyar Történeti Múzeum, VIII., Múzeum-körút 14—16. Telefonszám: 186—572. Hivatalos órát tart a társulati helyiségben (VIII., Csepregy-utca 4. sz. II. 15.) csütörtökön délután 5 és 7 óra között.

Tagdíjfizetések és egyéb pénzügyi természetű ügyekben a társulati pénztáros, *Lafrankó Gyula* intézkedik. Címe: Budapest, VII., Erzsébet-körút 58. Hivatalos órát a társulat helyiségében csütörtökön délután 5 és 7 óra között tart. A társulat postatakarékpénztári csekkszámháza 51.010 szám.

A társulati könyvtár és gyűjtemény a társulat helyiségében *Karny Rezső dr.* főkönyvtáros és *Ambrus Béla* könyvtáros, valamint *br. Szalay-Berzeviczy László* társulati gyűjtemény őre hivatalos órái alatt — csütörtökön délután 5 és 7 óra között — áll a tagok rendelkezésére.

NUMIZMATIKAI KÖZLÖNY

A
MAGYAR NUMIZMATIKAI TÁRSULAT
ÉVKÖNYVE

SZERKESZTI
HUSZÁR LAJOS

XLIV—XLV. ÉVFOLYAM

1945—1946.

KIADJA
A MAGYAR NUMIZMATIKAI TÁRSULAT

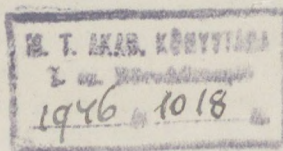
BUDAPEST
EGYETEMI NYOMDA
1946.

300714

TARTALOM:

<i>H. L.: Dr. Procopius Béla</i>	3
<i>Radnóti Aladár: Néhány adat a consecrátiós érmekhez</i>	6
<i>Alföldi Mária: Iuppiter Conservator és a kereszt jegye</i>	12
<i>Kerényi András: Érsekújvári lelet</i>	16
<i>Esze Tamás: A hamispénz-verés II. Rákóczi Ferenc korában</i>	21
<i>H. Fekete Péter: Pénzértékelési adatok II. József korából</i>	25
<i>Huszár Lajos: A szentjobb hazahozatalára készült érmek (1771)</i>	27
<i>Esze Tamás: Numizmatikai vonatkozású egyleveles nyomtatványok</i>	31
<i>Társulati élet</i>	33
<i>Deutscher Auszug</i>	35
<i>Extraits Français</i>	37

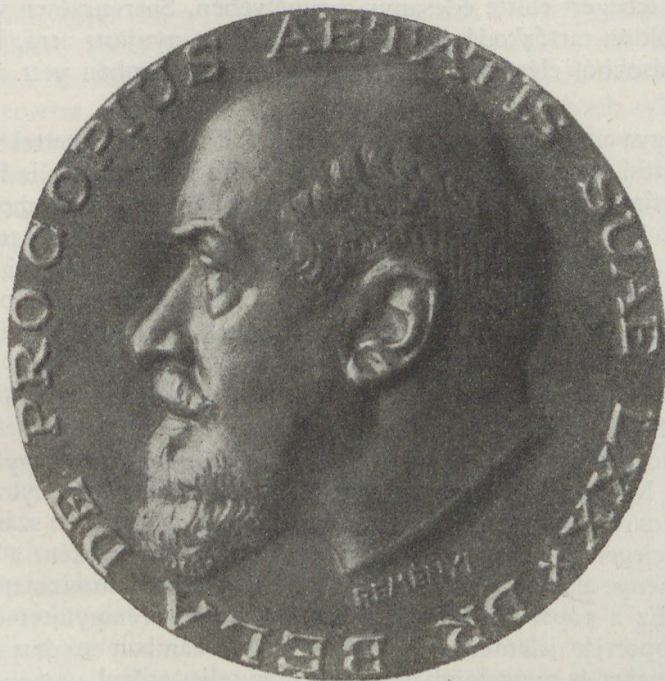
A végén 3 képes tábla.

DR. PROCOPIUS BÉLA

(1868—1945.)

A Magyar Numizmatikai Társulatot fájdalmas veszteség érte 1945 nyarán. Hosszabb szenvedés után elhunyt alelnöke és egyik legragaszkodóbb tagja, dr. Procopius Béla ny. rk. követ, meghatalmazott miniszter. A Társulat régi gárdájának azon feledhetetlen tagjai közé tartozott, akiknek áldozatos munkája és törhetetlen ragaszkodása virágoztatta fel a Társulatot és mentette át az utóbbi évtizedek annyi súlyos válságán keresztül. Most, amikor megnehezült az idők járása

a tudományos társulatok felett, és a régi kipróbált tagok tapasztalataira a legnagyobb szükség lenne, a sors kiszámíthatatlan akaratából elhagyott éppen az, akinek mint alelnöknek hivatalánál fogva is vezetnie kellett volna az ostrom után újjáéledő Társulatot. Az utóbbi évek néhány fájdalmas vesztesége között egyik legérezhetőbb űrt kétségkívül Procopius Béla hagyta maga után.

Nemes Procopius Béla dr. 1868. július 23-án született Budapesten. Az ág. ev. vallást követte. Édesapja Procopius Vilmos, édesanyja numvári Werther Olga volt. Középiskoláit a budapesti II. ker. kir. kat. főgimnáziumban végezte, majd a budapesti tudományegyetemen államtudományi oklevelet szerzett. Szépen ívelő hivatali pályát futott meg, melyet 1893-ban a kereskedelemügyi minisztériumban kezdett el előbb az elnöki, majd a kereskedelempolitikai osztályon. Mint kereskedelmi szaktudósító előbb 1904-ben Bernbe került, majd 1910-ben Rómába, ahonnan 1915-ben visszajött a minisztériumba. 1916-ban a berlini osztrák-magyar nagykövetségre került, ahonnan

1917-ben az újonnan felállított átmenetgazdasági minisztériumba rendelték. Ennek megszűnése után 1918-ban a Kievből küldött magyar bizottság vezetője lett. Ezután rövidebb ideig Bécsben teljesített szolgálatot, az összeomlás után pedig a kereskedelemügyi minisztérium külképviseleti osztályát vezette. 1920 óta a külügyminisztériumban különböző osztályokon dolgozott mindaddig, míg 1925-ben megbízták az athéni követség szervezésével és ezt vezette követségi tanácsosi rangban mint ügyvivő. Innen ment nyugdíjba, mint rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter 1928-ban. Nyugalombavonulása után állandóan Budapesten tartózkodott és minden idejét gyűjteményei, elsősorban éremgyűjteménye fejlesztésére fordította. Budapest ostromának nehéz heteit még egészségben átélte, de 1945 tavaszán betegeskedni kezdett és néhány heti szenvedés után július 24-én, éppen 78. születésnapján kimúlt az élők sorából.

Procopius Béla a műgyűjtők legnemesebb, tehát legritkább típusát képviselte. Maga a gyűjtés nála életszükséglet volt, de nem öncélú életszükséglet, mert minden törekvése arra irányult, hogy a nagy költséggel és sok fáradsággal összehordott gyűjteményei a hazai közgyűjteményekbe kerülve, egyrészt azok kincseit gyarapítsák, másrészt a tudományos kutatás rendelkezésére álljanak. Nemes szenvedélyének gátlás nélküli kibontakozását elősegítette az a környezet is, amelyben felnőtt. Édesanyja ugyanis szintén kiváló ízlésű műbarát volt, aki nagyértékű gyűjteményt halmozott fel. 1927-ben hunyt el és fia, anyja óhaját követve, az egész gyűjteményt a nemzetnek ajándékozta, mégpedig a festményeket és miniaturákat az Orsz. Szépművészeti Múzeumnak, az antik bútor-, porcellán- és bronzgyűjteményt pedig az Iparművészeti Múzeumnak adva át. Tehát a műtárgyak iránti szeretetet már kora ifjúsága óta alkalmá volt magába szívni, és e téren a legnemesebb példa lebegett előtte édesanyja személyében. Szerencsésen választott életpályája pedig a gyakori külföldön tartózkodás lehetőségével módot nyújtott arra, hogy nemes szenvedélyét közvetlen forrásokból elégíthesse ki és a legjobb értelemben vett amatőrré képezze ki magát.

Gyűjtésének tárgya a legszelebb területet ölelte fel. Nagy szeretettel vásárolt régi bútorokat és egyéb berendezési tárgyakat, úgyhogy lakása kisebb múzeumnak is beillett. Volt számos jó képe, jelentős mozsárgyűjteménye és gazdag könyvtára; érdeklődött a metszetek és régi fegyverek iránt, valamint kiterjedt figyelme a bélyegekre is. Mindezekkel azonban csak mintegy mellesleg foglalkozott, legfőbb szenvedélye mégis az éremgyűjtés volt. Igazi szeretettel és érdeklődéssel leginkább mindig az emlékérmek felé fordult. Gyűjtését római pénzekkel kezdte, de ezeken hamar túladván, nagy ambícióval a pápai emlékérmek összeszedését tűzte ki gyűjtési célul. Ezirányú gyűjteményét mintegy 3300 darabra fejlesztve, bármelyik közgyűjtemény anyagával vetélkedő, nemzetközi viszonylatban is páratlan sorozatot hozott össze ebből a rendkívül színes és változatos éremanyagból.

Ezt a nagy gondnal és sok fáradsággal összehordott pápai emlékéremgyűjteményt Procopius Béla még életében a Magyar Történeti Múzeum Éremtárának adományozta és ma ez annak egyik büszkesége. Nincs itt hely ezen gyűjtemény kellő ismertetésére, de a száma — 3300 darab — önmagában is éppen eleget mond minden hozzáértő számára. Egyébként a pápai érmekeket elsősorban a saját gyűjteménye alapján két közleményben ismertette a Numizmatikai Közöny XIX—XX. évfolyamaiban. Ez a pápai emlékérem sorozat azonban éremgyűjteményének csak egyik, bár legértékesebb csoportját jelentette. E mellett nagy számban szedett össze XV—XVIII. századi olasz emlékérmeket és nyugalombavonulása után teljes erővel a magyar éremgyűjteménye fejlesztéséhez fogott hozzá. Ennek kiépítése olyan méreteket öltött, hogy a több ezer darabra rugó magyar érem- és plakettgyűjteménye az Éremtár anyaga után a legteljesebbnek volt tekintendő egyúttal utolsó idejében. Ez a végtelen szorgalommal összehordott éremkincs végül is teljes egészében közkinccsé vált. Mint említettük, a pápai emlékérmeket az Éremtárnak ajándékozta. A magyar anyag budapesti vonatkozású darabjait a Fővárosi Történeti Múzeum, a modern érem és plakett sorozatot pedig a Székesfővárosi Képtár vásárolta meg. Az említett olasz emlékérmeket, valamint a megmaradt magyar anyagból az Éremtárt érdeklő darabokat az özvegye legutóbb szintén az Éremtárnak ajándékozta, ami pedig még mindig megmaradt (pár ezer darab), az ugyancsak az özvegy ajándéka a Magyar Numizmatikai Társulat tulajdonává vált.

Procopius Béla egyéb műtárgyai közül a legértékesebbeket 1935-ben az Iparművészeti Múzeum vásárolta meg igen előnyös feltételek mellett, a hagyatékban maradt anyagból pedig az özvegy szabad választást engedélyezett a Magyar Nemzeti Múzeum egyes intézményei szá-

mára. Ha hozzá vesszük mindehhez, hogy gazdag könyvtárát a külügyminisztérium vásárolta meg még régebben, akkor nyilvánvalóvá válik, hogy a páratlan szorgalommal összehordott értékes anyag a gyűjtő, valamint özvegye nemeslelkűsége folytán teljes egészében közgyűjteményeink kincseit gyarapítja és egykori gazdájának emlékét méltó helyen örökre őrizni fogja.

A magyar éremgyűjtemény kiépítésére közvetlen alkalmat az a körülmény adott, hogy az Éremművészeti Egyesület, akkori nevén Éremkedvelők Egyesülete fennállása 25 éves jubileuma alkalmából díszes kiadványban kívánta ismertetni a magyar éremművészet történetét. Procopius Béla e sorok írójával együtt állította össze ezt a kiadványt, melyben ő az 1848 utáni anyag feldolgozását vállalta magára. 1933-ban jelent meg a kiadvány „Die Medaillen- und Plakettenkunst in Ungarn“ címen és az ott általa közölt hatalmas anyag bizonyítja leginkább azt a hosszú éveken át kifejtett buzgó munkát, melyet Procopius Béla e mű kidolgozásával magára vállalt. Maga a kiadvány a modern magyar éremművészet jövő kutatói számára örökértékű forráskiadvány marad.

Az Éremművészeti Egyesület tevékeny tagját az alelnöki tisztségre emelte. A Magyar Nemzeti Múzeum tanácsa pedig a bőkezű és a Múzeum minden ügye iránt melegen érdeklődő mecénást a Tanács tagjává választotta. Több ízben tagja volt a pénztervpályázatok eldöntésére összehívott bizottságnak. Állandóan résztvett a Magyar Képzőművészeti Társulat és a Magyar Iparművészeti Társulat életében és általában minden művészeti mozgalom iránt igen élénk érdeklődést tanúsított. Kevés olyan műtárlat nyílt meg vagy művészeti tárgyú előadás hangzott el, melyen jellegzetes alakja fel ne tűnt volna. A művészeti aukciók állandó látogatója és egyben résztvevő vásárlója volt, egy szóval a művészeti élet minden megnyilvánulása élénken foglalkoztatta. Művészi szemlélete ugyan kötött irányú volt, mert az csak a régi klasszikus mesterek és iskolák értékelésére szorítkozott és a modern művészeti törekvésekkel nem tudott megbarátkozni. Ez azonban nem jelentette azt, hogy a modern magyar éremművészek műveit gyűjtési köréből kizárta volna. Mindezekon felül Iustus álnéven társadalompolitikai tanulmányokat is közölt egy időben és általában igen élénk társadalmi életet élt. Széleskörű műveltsége, nyelvismerete és szeretetreméltó egyénisége következtében minden társaság szívesen látott vendége volt.

A nagyszámú egyesület közül, melyek életében több-kevesebb agilitással vett részt, a legerősebb ragaszkodással kétségkívül a Magyar Numizmatikai Társulathoz vonzódott. A társulatot úgyszólván második otthonának tekintette. 1916. XI. 9-én lépett be a társulati tagok sorába, de rendszeresen csak nyugalombavonulása után kapcsolódott be a Társulat életébe. Alelnöke, majd 1934 óta tiszteletbeli tagja lett a Társulathoz és nem mult el olyan összejövétel, felolvasó ülés, vacsora vagy kirándulás, melyen ő részt ne vett volna egészen a legutóbbi időkig. A többi gyűjtővel való közös érdeklődési körön kívül meleg baráti szálak fűzték a Társulat számos tagjához, de valamennyi tag részéről általános osztatlan tisztelet övezte. Itt mutatta be hétről-hétre fejlődő gyűjteményének jelentősebb újszerzeményeit és képviselte a nagyvonalú előkelő gyűjtő vonzó típusát. Minden üzleti szemponttól messze távol álló nemes szenvedély irányította a gyűjtés mezején és ez az önzetlen lelkesedés joviális kedéllyel és derűs humorral párosulva nagyon sokáig hiányozni fog mindnyájunknak, akik annyi kedves órát töltöttünk társaságában. Mély kultúrába ágyazott hosszú élettapasztalat és egy verőfényes korszakban eltöltött gondatlan ifjúság sok színes emléke jellemezte egyéniségét. Emlékeit kellemes társalgó modorban úgy tudta előadni, hogy azok elevenségükből és frissességükből sohasem veszítettek. Kristálytisza lélek és jellem volt a képzőművészet és a zene iránti legnemesebb szenvedélytől átitatva, értékes, színes tagját veszítette el benne a Társulat. Vajha egyénisége példaképül szolgálna minden magyar éremgyűjtő szemében. Őrizzük emlékét el nem múló kegyelettel.

H. L.

Néhány adat a consecratiós érmekhez.

A Kr. u. III. század közepéről származó zárt dupladénár-leletek (antoniniani) ezüstérmei között elég gyakran előfordul egy sorozat darabjai, amelynek előlapjain divinizált császárok portréi vannak, hátlapjain pedig CONSECRATIO felirat két változatban egy sas és égő oltár ábrázolással. Röviden consecratiós érmeknek szoktuk nevezni ezt a sorozatot. Egy zárt lelettel kapcsolatban akarunk verésük idejéhez néhány megjegyzést fűzni.

Tizenöt évvel ezelőtt Szőny község belterületén, Petrovics Jenő házhelyén, római éremleletet találtak. Az 508 darabból álló lelet egy köcsögben volt elrejtve római alapfalak mellé. Az említett házhely a község nyugati részén van, azon a területen, ahol az antik Brigetio polgári telepe terült el, tehát a municipium, később colonia. Zárt római település nyomaira akadunk itt mindenütt, ezt bizonyítják a házhelyen előkerült falak is. A leletet teljes egészében megvette Kállay Ödön, szőnyi jegyző, akinek gyűjteményéből ismerem a darabokat. Ő határozta meg a lelet érmeit és szakszerűen feldolgozva adta át ismertetésre.¹

A brigetio-polgárvárosi lelet (nevezzük így leletünket) császárok szerint a következőképen oszlik meg:

	Denár	Dupladénár	Összesen
1. Iulia Domna	4	—	4
2. Caracalla	2	3	5
3. Elagabalus	1	2	3
4. Iulia Soaemias	1	—	1
5. Iulia Maesa	1	—	1
6. Alexander Severus	1	—	1
7. Iulia Mamaea	3	—	3
8. Pupienus	—	1	1
9. III. Gordianus	6	129	135
10. Philippus senior	—	74	74
11. Philippus iunior	—	14	14
12. Otacilia Severa	—	26	26
13. Traianus Decius	—	65	65
14. Herennius Etruscus	—	17	17
15. Herennia Etruscilla	—	35	35
16. Hostilianus	—	4	4
17. Trebonianus Gallus	—	82	82
18. Volusianus	—	26	26
19. Consecratio hátlappal	—	11	11
Összesen	19	489	508

A lelet összetételében megfelel ebből a korból származó pannóniai éremleleteknek,² így szükségtelennek látszik az egyes darabok részletes ismertetése. Legnagyobbbrészt dupladénárokból (antoniniani) áll leletünk, elenyésző csekély számú denár mellett. Azt látjuk, hogy a zárt

¹ Fogadja lekötelező szívességéért ezúton hálás köszönetem.

² A Kr. u. III. század közepéről való ezüst leletek közül meg kell említeni a bakonyszombathelyit, amely Philippus korában záródik le (Rómer F., Arch. Közl. 5, 1865, 107 skk) és a bajótit, amelynek utolsó veretei Trebonianus Gallus (Kr. u. 251—253) dupladénárjai (Jónás E., Orsz. Magyar Rég. Társ. Évk. 2, 1923—26, 137 skk).

éremleleteknél a dupladénárok nagy száma Gordianus vereteivel kezdődik (Kr. u. 238—244), bár, mint tudjuk, Caracalla uralkodása idején verték az első dupladénárokat (Kr. u. 211—217).³ A lelet összetételén kívül, minket az utolsó veretek érdekelnek. Trebonianus Gallus és fia, Volusianus (Kr. u. 251—253) császárok veretei korban az utolsók. A két társzászártól összesen 9 hát-lapi típus fordul elő a leletben:

1.	IMP C C VIB TREB GALLVS AVG — IVNO MARTIALIS. (Coh 46.)	32 drb.
2.	LIBERTAS PVBLICA. (Coh 68.)	9 „
3.	PAX AETERNA. (Coh 76.)	3 „
4.	PIETAS AVGG. (Coh 88.)	4 „
5.	IMP CAE C VIB TREB GALLVS AVG — LIBERTAS AVGG. (Coh 63.)	1 „
6.	PIETAS AVGG. (Coh 84.)	2 „
7.	VIRTVS AVGG. (Coh 131.)	4 „
8.	IMP C C VIB VOLVSIANVS — FELICITAS PVBL. (Coh 32.)	16 „
9.	VIRTVS AVGG. (Coh 133.)	10 „

A felsorolt típusok három csoportba oszthatók. Ezek a csoportok két verde között oszlanak meg: a római és viminaciumi verdék között. A Kr. u. III. század eseményei hozták magukkal, hogy a dunai tartományokban egy új verdét állítottak fel.⁴ A viminaciumi verde elsősorban a dunai tartományokban operáló nagy hadsereget látta el pénzzel és így nem csodálkozhatunk ha ezen tartományok (Pannonia, Moesia, Dacia) zárt leleteiben az innen való veretek vannak túlsúlyban.

Trebonianus Gallus IMP C C VIB TREB GALLVS AVG előlapi körirattal ellátott típusai közül három hát-lapi típus tartozik egy csoportba: IVNO MARTIALIS, LIBERTAS PVBLICA és PAX AETERNA. Ezt a három típust azért kell egy csoportba tenni, mert a bajóti leletben csak ezek a típusok vannak képviselve Trebonianus Gallus antoninianusai közül.⁵ Mivel pedig ebben a leletben Volusianusnak egyetlen érme sem található, a lelet ismertetője joggal tette az elrejtés időpontját 251 július és november hó közé, Trebonianus Gallus trónralépésének és Volusianus augusztusszá történt kikiáltása között eltelt időközbe. Bizonyos, hogy ezek a veretek mind a viminaciumi verde érmei, tehát a három típust Trebonianus Gallus uralkodása alatt vert első emisszió vereteinek kell tartanunk.

A brigetio-polgárvárosi leletből elkülönülő második csoport szintén viminaciumi veretekből áll, de már Volusianus augusztusszá történt kikiáltása utáni időkből (251 november). A két augusztust jelzi a PIETAS AVGG hát-lapi körirat.⁶ Volusianus megfelelő érmei közül is két típus szerepel a leletben IMP C C VIB VOLVSIANVS AVG körirattal, FELICITAS PVBL és VIRTVS AVGG hátlapokkal. A viminaciumi veretek relatív időrendjéhez egy lépéssel közelebb juthatunk. A bajóti lelettel kapcsolatban, a viminaciumi előlapi feliratok között Trebonianus Gallusnál kétfélet különböztetett meg publikálója: a) IMP CAE C VIB TREB GALLVS AVG és b) IMP C C VIB TREB GALLVS AVG; Volusianusnál ugyancsak kettőt: a) IMP CAE C VIB VOLVSIANO AVG és b) IMP C C VIB VOLVSIANVS AVG.⁷ Nem említi, hogy a két előlapi körirat sorrendjében időbeli különbséget lát-e, vagy nem. A brigetio-polgárvárosi leletből kiderül, hogy az előlapi típusok ilyen sorrendben nem következhetek egymásután, mivel a Volusianus a) körirat (a császár neve dativusban) a leletben nem fordul elő, míg a b) típus előfordul. Nem is valószínű, hogy a két császár megfelelő köriratai között ilyen nagy különbség

³ V. ö. a börgöndi éremlelet összetételét, ahol a Severus Alexander uralkodásáig terjedő leletben 587 drb. közül csak egy dupladénár volt. Radnóti A., NK 34—35, 1935—36, 25.

⁴ A felismerés L. Laffranchi érdeme (Riv. It. di Num. 21, 1908, 199 skk). — A viminaciumi verdéről újabban: Jónás E., id. h. 147 skk; G. Elmer, Num. Ztschr. N. F. 28, 1935, 35 skk további irodalommal.

⁵ Jónás E., id. h. 146.

⁶ Nem tartjuk valószínűnek K. Pink megjegyzését (Num. Ztschr. N. F. 29, 1936, 13), hogy a kettőzött G-betűs rövidítés nem két császárra vonatkozik már ebben az időben, hanem általában a császári házra. Miként a császárfeliratokon, úgy az érmek köriratain is gondosan vigyáztak a hivatalos megjelölésére a rövidítésekben is a császári titulátúrának. — Mivel Volusianus augusztusszá történt kinevezése előtt volt egy másik augusztus is a birodalomban: Hostilianus feltehető, hogy Trebonianus Gallus hátlapjain a két augusztus megjelölésére történt rövidítése Hostilianusra is vonatkozhatik. Ismerjük azonban Volusianus megfelelő párhuzamos vereteit, így a két császár ezeken a vereteken nem lehet más, mint Trebonianus Gallus és fia, Volusianus. V. ö. Jónás E., id. h. 152

⁷ Jónás E., id. h. 151.

legyen. K. Pink a Volusianus a) előlapot a római verde körébe sorolja.⁸ Annyi feltétlenül megállapítható, hogy a nominativuszos veretek megelőzték a dativuszosokat Volusianusnál.

A leletünk utolsó darabjainak illetén kettős csoportosításával nem akarjuk azt mondani, hogy itt a viminaciumi verde két emissziójáról van szó; az összehasonlító anyag hiányzik jelenleg ehhez, csupán a csoportok egymáshoz való időrendi viszonyát kívántuk leszögezni. Lehetséges, hogy az első csoport hátlati típusait hosszabb ideig verték, még akkor is, mikor Volusianus augusztusnak megjelennek az első veretei. Evvel magyarázható az első csoport több verete a leleten belül. Összehasonlításul álljon itt egy összeállítás a viminaciumi veretekről zárt leleteken belül,⁹ ahol különösen két pannóniai lelet összetétele irányadó számunkra.¹⁰ Leletünk annyiban mutat különbséget ezektől a leletektől, hogy a IVNO MARTIALIS hátlap van túlsúlyban.

Külön csoportnak vettem az IMP CAE C VIB TREB GALLVS AVG köriratú darabokat. Jónás az ilyen köriratú érmekeket, mint láttuk, viminaciumi daraboknak veszi, viszont K. Pink ezeket vagy mint hybridákat kezeli, vagy olyan vereteknek (Trebonianus Gallus uralkodásának első idejéből), amikor ennél a verdénél még nem volt kialakult körirat.¹¹ Az utóbbi elgondolást nehezen képzelhetjük el. Az ilyen köriratú vereteket egyébként róma-városiaknak mondja. Leletünkben két hátlaptípus: PIETAS AVGG és LIBERTAS AVGG van 1—1 darabbal képviselve. Mivel ilyen kevés darab van csak leletünkben, valószínűvé válik, hogy nem lehetnek viminaciumi darabok; ennek különben a portré is elletmond, hanem minden bizonnyal róma-városiak. A két verettípust K. Pink nem az első róma-városi sorozatból valónak tartja, hanem a két császár római bevonulása utáni emisszió vereteinek.¹² A bevonulás idejét 251 őszére teszi. Sokkal bizonytalanabb a meghatározása a VIRTVS AVGG hátlapú vereteknek; ezekből 4 drb. van a leletünkben. Ezeknél az előlap azonos a most bemutatott két darabbal, így egy csoportba kell sorozni őket. A portré szerint nem lehetnek viminaciumi darabok, viszont feltűnő, hogy több darab van belőlük a leletben. Pink szerint ez a típus már a Kr. u. 252-ből való, ezt azonban nem fogadhatjuk el, mert nem valószínű, hogy a lelet korban utolsó darabjai éppen róma-városiak lennének és ebből is egyszerre 4 darab.¹³ A hátlati típus a korábbi darabokkal mutat rokonságot és megvan a viminaciumi veretekenél is; így vagy bele tartozik az előbb említett emissziók keretébe, vagy még megelőzte azokat, de Rómában készült. A róma-városi 252-ből származó sorozatokból már egyetlen darab sincs a brigetio-polgárvárosi leletben, így a lelet elrejtésének időpontja nem lehet később, mint a Kr. u. 252. év eleje.

Hasonlítsuk össze a brigetiói leletet a többi hasonló korú zárt lelettel. A pannóniai limes mentén Brigetiától alig 30 km-re került elő Bajóton (Esztergom vm) egy ezüst dupladénár-lelet, amelyről már többször tettünk említést.¹⁴ Bemutattuk Trebonianus Gallus három hátlati típusát, a lelet korban utolsó darabjait. A bajóti lelettel kapcsolatban Jónás E. hivatkozik egy ismeretlen lelőhelyű, pannóniai leletre, amely a Niklovits-féle gyűjteménybe került.¹⁵ Az említett korai viminaciumi típusokon kívül a többi darab is Volusianus viminaciumi verete (VIRTVS AVGG) Trebonianus Gallus megfelelő veretével (PIETAS AVGG). Ezek a darabok is ismertek a brigetio-polgárvárosi leletből. Mivel ennél a leletnél a róma-városi veretek nem támogatják a közelebbi datálást, tekintve a lelet kicsinségét, a brigetio-polgárvárosi lelettel egykorúnak kell vennünk; néhány hónappal mindkettő a bajóti lelet után került a földre.

A belgrádi múzeumban őrzött szerbiai lelet időben utolsó darabjai ugyancsak Trebonianus Gallus és Volusianus veretei.¹⁶ Ha a hátlapokat összehasonlítjuk a brigetiói, illetőleg a bajóti leletek típusaival, akkor az első viminaciumi darabokat megtaláljuk (IVNO MARTIALIS LIBERTAS PVBLICA és PAX AETERNA), mégpedig legnagyobb darabszámmal. Ezek Trebonianus Gallus veretei, de van a leletben Volusianusnak is két hátlati típusa, szintén viminaciumi

⁸ Id. h. 21.

⁹ K. Pink, id. h. 23.

¹⁰ A korongi (Gohl Ö., NK 2, 1903, 39 skk) és a nagyberki leletek (Gohl Ö., NK 12, 1913, 10 skk). Mindkét lelet Gallienus korában záródik le.

¹¹ Id. h. 23/32 j.

¹² Id. h. 24.

¹³ Id. h. 25.

¹⁴ Jónás E., id. h. 137 skk.

¹⁵ Id. h. 154 sk, 18 j.

¹⁶ B. Saria, Starinar III ser 3, 1924—25, 62 skk; Num. Ztschr. N. F. 17, 1924, 92.

darabok (FELICITAS PVBL és VIRTVS AVGG). Trebonianus Gallus császárnak is volt egy típusa, amely ehhez a viminaciumi csoporthoz tartozik (PIETAS AVGG). A rómvárosi veretek ebben a leletben is egy-egy darabbal vannak képviselve. Ismert típusok: IMP CAE C VIB TREB GALLVS AVG előlappal, PAX AETERNA és PIETAS AVGG mind olyan veretek, amelyek a viminaciumi hátlapokkal rokonok és még 251-ből valók. Valószínűleg ugyanehhez az emisszióhoz csatlakozik egy FELICITAS PVBLICA (Coh 37) és LIBERTAS PVBLICA (Coh 69) hátlap. Így ennek a leletnek is utolsó darabjai egy zárt sorozattal végződnek. Ha hozzávesszük azt is, hogy a consecratiós veretek is hasonló százalékkal vannak ebben a leletben is képviselve, mint a brigetio-polgárvárosi leletben, minden okunk megvan arra, hogy a két lelet elrejtésének idejét összekapcsoljuk.

Ugyancsak Szerbiában került elő a glibováci lelet (S. Palanka közelében), amelyben szintén képviselve vannak a consecratiós veretek.^{16a} A közel 400 drb-ból álló leletben négy consecratiós érmet találunk. Az utolsó veretek ennél a leletnél is Trebonianus Gallus és Volusianus érmei, feltűnő sok hátlapai változattal. A lelet lezáródásának közelebbi meghatározásánál csak azokat említjük meg, amelyek az eddig tárgyalt zárt leletekben nem fordultak elő. Trebonianus Gallus VBERITAS AVG hátlapú verete (Coh. 125) már körirata szerint is a császár legkorábbi viminaciumi sorozatából való. A PIETAS AVGG hátlapok Volusianus párhuzamos vereteiből már ismertek. A későbbi sorozat FELICITAS PVBLICA hátlapjai (Coh. 37) ugyancsak besorolhatók, a már korábban említett veretek közé.^{16b} Feltétlenül legkésőbbiek Volusianus IMP CAE C VIB VOLVSIANO AVG köriratú sorozat érmei, ezeknél a kisebb darabszám is mutatja, hogy a lelet legfiatalabb veretei.^{16c} Ennek a sorozatnak hátlapjai: PAX AVG (Coh. 72)^{16d}, CONCORDIA AVGG (Coh. 25) és IVNONI MARTIALIS (Coh. 43). Ezek közül az első a korábbi hátlapokhoz csatlakozik, ide sorolható a második típus is; az utolsó templomábrázolással a Kr. u. 252 veretei között határozták meg, amikor a két társascsászár viselte a consuli méltóságot.^{16e} A glibováci lelet tehát valamivel későbbi lezárású, mint a nagyobb szerbiai lelet, de még feltétlenül 252-ből való és így csak hónapokra tehető időkülömbiség lehet a két zárt lelet között.

Továbbhaladva kelet felé, a bulgáriai szolocsinoi lelet¹⁷ áll legközelebb éremleletünkhöz.¹⁸ A lelet utolsó darabjait nem határozták meg, így csak azt tudjuk, hogy 10 drb. Trebonianus Gallus és 7 drb. Volusianus dupladénárral záródik a lelet. A consecratiós érmek itt sem hiányoznak.

A három ismert pannóniai (Bajót, Brigetio-Polgárváros és Niklovits-féle) és a három moesia (Szerbia, Glibová, Szolocsino) zárt lelet összefüggése olyan szembetűnő, hogy önkéntelenül felvetődik az a gondolat, milyen történeti eseménnyel függ össze a hat lelet elrejtése. A leletek lelőhelyeinek nagy távolsága egymástól mégsem tételezi fel a közös okot az elrejtésre. Pannoniában, úgy látszik, az északi határ ellen intézett támadással függ össze a leletek elrejtése, a jazygok támadásával nem hozható kapcsolatba. A szerbiai, glibováci és a szolocsinoi leletek kétségtelenül elválnak a Kr. u. 251. évben történt nagy gót invázióval kapcsolatban elrejtett leletektől.¹⁹ Szolocsino Nyugat-Bulgáriában fekszik (Vraca környékén), és így közel van Szerbiához. A támadó népet itt sem könnyű meghatározni, mivel ez a terület ebben az időben még távol van a gótok támadási irányától. A kérdést egyelőre nyitva kell hagynunk, biztos választ még nem kaphatunk. Moesiában valamivel későbbben záródik le a kruseváci lelet (Kr. u. 253 év nyara), nem lehetetlen azonban, hogy ez a lelet is egy hasonló barbár betöréssel függött össze.²⁰ Feltételezhető még az is, hogy az elrejtett leletek a nagy pestis járvány elől menekülő lakosság ásta el, bár ez nehezen feltételezhető.

^{16a} J. Petrović, *Starinar* III ser 5, 1930, 88 skk.

^{16b} A megadott számok (id. h. 112, 147—148 sz.) nem felel meg a Coh. 34 és 35 variánsnak, ezek csakis az ábra szerint (id. h. 119, 147 sz.) Coh. 37 és 38 lehet.

^{16c} A 155 sz. alatt közölt IMP CAES VOLVSIANO AVG előlapi körirat tévedés; v. ö. az ábrát, id. h. 119.

^{16d} A 158 sz. alatt közölt érem a korábbi sorozatba tartozik, előlapi körirata szerint (Coh. 71).

^{16e} K. Pink, id. h. 25.

¹⁷ A lelőhelyet két néven is említik: Satořino és Solotchino. Első publikációjában az utóbbi néven szerepel: *Izvestija-Bull. de la soc. arch. bulgare* 1916—18, 163, 11 sz.

¹⁸ *Monatsbl. d. Num. Ges. in Wien* 10, 1917, 262 sk; G. Seure, *Rev. Num.* IV 26, 1923, 20, 21 sz.; 120.

¹⁹ Pleven: H. Mattingly—F. S. Salisbury, *Num. Chronicle* V 4, 1924, 210 skk; Ruszcsuk: N. A. Muchmow, *Num. Ztschr. N. F.* 11, 1908, 43 skk; Vichovgrad: *Izvestija-Bull. de la soc. arch. bulgare* 1910, 225; G. Seure, *Rev. Num.* IV 26, 1923, 22 sk, 120.

²⁰ W. Kubitschek, *Num. Ztschr.* 23, 1900, 191.

Éremtani szempontból nemcsak a lelet utolsó darabjainak időrendi tanúságtétele érdekel bennünket, hanem főleg a consecratiós érmek jelenléte a brigetio-polgárvárosi leletben. A 11 drb. consecratiós érem a következő módon oszlik meg:

	sas	oltár	összesen
1. Divus Vespasianus	—	1	1
2. Divus Titus	1	3	4
3. Divus Nerva	—	1	1
4. Divus Traianus	—	2	2
5. Divus Hadrianus	1	—	1
6. Divus Pius	1	—	1
7. Divus Alexander	1	—	1
Összesen	4	7	11

A hiányos sorozat sok összehasonlításra nem ad alkalmat. A sorozat divusai: Augustus, Vespasianus, Titus, Nerva, Traianus, Hadrianus, Antoninus Pius, Marcus Aurelius, Commodus, Septimius Severus, Caracalla (?) és Alexander Severus. A hátlapokon szárnyait emelő, felfelé tekintő sas és égő oltár van, tehát nagyjában két hátlapi típust különböztetünk meg. Ami a leletünkben azonnal feltűnik, az égő oltár ábrázolásának sokfélesége. Egész sor variánst lehet felállítani hét darabon belül is. A sarokakrotérionokkal ellátott díszes oltár, amelyen lobogó lánggal ég az áldozati tűz, megvan egy Titus-fejvel párosított darabon. A Nerva-féle vereten az akrotérionok vonalakká bomlanak fel az oltár két sarkán. A Vespasianus-darabon az akrotérionok már eltűnnek és az oltár sarkain ívesen felmagasodik a felső lezáró párkány. A két Traianus-darabon az oltár négyszöggé satnyul és csak beosztása emlékeztet az eredeti ábrázolásra. Végül egy másik Titus vereten az ábrázolás degenerálódása tovább tart és az égő tüzet is csak négy függőleges kis vonal jelzi. A sas ábrázolásában nincsenek nagy különbségek, de ezeknél is megállapítható, hogy nem egy verőtőről készültek.

Már igen korán figyelmeztettek arra, hogy a hátlapi ábrázolások között nagy különbségek vannak,²¹ de a különbségek okait még nem vizsgálták meg. Kérdés, hogy az ábrázolások különbségei mögött vajjon különböző verdék, vagy csak officinák különbségei húzódnak meg. A brigetio-polgárvárosi lelet nem nyújt elég alkalmat ilyen fajta vizsgálódásokra.²² Egy tanulságot azonban máris levonhatunk. A consecratiós veretek nem foghatók fel, mint egy verde egyetlen sorozata, ahol a különböző típusok egy-egy officinából kerültek ki.²³ A leletben előforduló két Titus-darab hátlapja és előlapi ábrázolása is olyan nagy különbséget mutat, hogy azokat egy verdéből származtatni nem lehet.²⁴

A consecratiós veretek kora már régen foglalkoztatta a római numizmatika művelőit. Nem akarunk itt részletesen foglalkozni a consecratiós érmek koráról elhangzott különböző véleményekkel, csak a legutolsó kutatások eredményeit szeretném összefoglalni.²⁵ Az a korábbi felfogás, hogy a sorozat Philippus alatt tartott secularis ünnepek (Kr. u. 248) commemoratív jellegű sorozata lett volna, megdőlt, mivel Philippus korában lezáródó leletekben, ahol a secularis sorozatok is képviselve vannak, ez a sorozat hiányzik.²⁶ A másik korábbi felfogás, hogy Gallienus korában verték volna a consecratiós sorozatot,²⁷ azonnal megcáfolható leletünk, és a vele rokon zárt leletek tanúsága által, amelyek Gallienus előtt, Trebonianus Gallus korában záródnak le, és viszont mindenütt megtaláljuk a consecratiós érmekeket. Marad tehát két császár, akinek ural-

²¹ W. Kubitschek, Num. Ztschr. 23, 1900, 194.

²² Megfelelő összehasonlító anyag hiányában a consecratiós érmek tipológiai rendszerezését alkalmasabb időkre kell hagynom. A rendszerezést egy későbbi dolgozatomban szeretném hozni.

²³ Beosztották a vereteket hat officinába; v. ö. H. Mattingly—F. S. Salisbury, id. h. 232 sk.

²⁴ Nagy kérdés, hogy hol verték a consecratiós vereteket. Rómából valónak tartja H. Mattingly—F. S. Salisbury, id. h. 218 skk. Sisciából, vagy Serdicából valónak mondja B. Saria, id. h. 94, végül Jónás E., id. h. 151, Viminaciumból származtatja ezeket.

²⁵ Összefoglalja a véleményeket W. Kubitschek, Num. Ztschr. 23, 1900, 191 skk.

²⁶ A római birodalom legkülönbözőbb helyeiről való leletek közül elég itt felsorolni a london-limestreet-i (J. Evans, Num. Chronicle III 2, 1882, 57 skk), a bakonyszombathelyi (Rómer F., id. h.) és a nicolaévoi leletet (Izvesztija-Bull. de la soc. arch. bulgare 1910, 224; 1911, 276; 1914, 1 skk; G. Seure, id. h. 22, 29 sz.; 141 skk), amelyek mind Philippus korában záródnak le, de egyikben sincs consecratiós veret.

²⁷ Th. Mommsen, Röm. Staatsrecht II³, 818/1 j.; W. Kubitschek, id. h. 191/1 j.

kodása idején ezeket verhetették: Traianus Decius (Kr. u. 249—251) és Trebonianus Gallus (Kr. u. 251—253). A szerbiai lelettel kapcsolatban B. Saria részletesen kifejti felfogását.²⁸ Szerinte Traianus Decius idejében verték ezeket az érmekeket, bár a szerbiai lelet, mint tudjuk, Trebonianus Gallus koráig ér. Cáfolja S. Ambrosoli korábbi megállapítását,²⁹ aki Trebonianus Gallus korában vert daraboknak veszi a sorozatot. Ambrosoli érvelésében hivatkozik egy hybrid veretre, amelynek előlapján Divus Augustus, hátlapján IVNONI MARTIALI körirattal; ez a típus pedig csak Trebonianus Gallus, Volusianus és Hostilianus veretein fordul elő. A hybrid veret összefüggése komoly érv és ez nem hanyagolható el. B. Saria feltevését megerősítette a pleveni lelet (Bulgária), amely Traianus Decius vereteivel ér véget és két consecratiós érem van benne.³⁰ A nagy pleveni lelet által sikerült bebizonyítani, hogy a consecratiós sorozatot Traianus Decius uralkodása alatt verték. A hybrid verettel fennálló nehézséget úgy hidalják át a pleveni lelettel kapcsolatban, bemutatva egy másik hybrid veretet, amely Traianus Decius verésével függ össze, hogy lehetségesnek tartják, hogy ezt a sorozatot Decius utódja, Trebonianus Gallus idejében is verték.³¹ A consecratiós érmek datálásának látszólag csak két zárt lelet mond ellent. A vichovgrádi lelet, amely összetételében a pleveninek párja és nem tartalmaz consecratiós vereteket.³² A leletet csak summás leírásból ismerjük, de ebben a leírásban nincsenek consecratiós veretek említve, viszont Traianus Decius és Hostilianus érmek nagy számmal vannak képviselve. A consecratiós érmek hiánya, vagy a véletlen műve, vagy azt jelenti, hogy korábban került földbe, mint a pleveni lelet. Sajnálhatjuk, hogy nem dolgozták fel részletesen ezt a leletet, mert így szűk határok közé szoríthatták volna a consecratiós érmek verését: a vichovgrádi lelet és a pleveni lelet elrejtésének ideje közé. A másik lelet, amely ellentmond a pleveni lelet tanúságának, a sokat említett bajóti lelet, amely mint láttuk, Kr. u. 251 július és november között került a földbe, mégis hiányoznak belőle a consecratiós érmek. Ennek ellenére a lelettel kapcsolatban Jónás a consecratiós sorozatot szintén Traianus Decius idejéből származtatja, bár részletesen nem okolja meg.³³ A bajóti és a brigetio-polgárvárosi leletek között mutatkozó csekély időkülönbség arra csábít, hogy a consecratiós vereteket Trebonianus Gallus korából valóknak tartanánk. Ezek szerint 251 végén, vagy 252 legelején verhetették volna a sorozatot. A pleveni lelet tanúságával ez szemben áll, amely nagyobb darabszámot mutat, mint a két pannóniai leletünk együttvéve. Mivel a bajóti lelet összefügg a brigetioival, a consecratiós veretek hiányát a bajótiban a véletlennek kell tulajdonítani. Végül tehát el kell fogadnunk azt a megállapítást, hogy a divinizált császárok sorozatát Traianus Decius verette. A többi Traianus Decius korában lezáródó leletekben nincs consecratiós veret; néhány érem ettől a császártól jelzi azonban, hogy ezek uralkodásának első idejéből származnak és még nem lehetnek benne a később vert consecratiós veretek.³⁴

Összehasonlítva a Kr. u. III. század közepéről származó zárt leletekből ismert consecratiós darabokat, feltűnik, hogy aránylag kevés fordul elő a leletekben. Nem áll azonban az a megállapítás, hogy rövid életűek lettek volna,³⁵ a Gallienus korából származó leletekben még nagy számmal fordulnak elő.³⁶ A Kr. u. III. század közepén beállott nagyfokú pénzromlás hozta magával, hogy az aránylag nagyobb ezüsttartalmú veretek eltűntek a forgalomból.

A consecratiós veretek hátterében Traianus Decius keresztényüldözéseit kell látnunk.³⁷ Legutóbb két nagyobb római éremfajtáról bebizonyosodott, hogy a pogány vallás propagandáját

²⁸ B. Saria, id. h. 93 sk.

²⁹ Riv. It. di Num. 16, 1903, 199 sk.

³⁰ H. Mattingly—F. S. Salisbury, id. h. 210 skk.

³¹ Id. h. 236 sk. és 237/42 j.

³² G. Seure, id. h. 120.

³³ Id. h. 151.

³⁴ Brickendonbury (Britannia) 432 érem közül 2 drb. Traianus Decius, 1 drb. Herennia Etruscilla és 1 drb. Herennius Etruscus veret van (J. Evans, Num. Chronicle III 16, 1896, 191 skk, v. ö. H. Mattingly—F. S. Salisbury, id. h. 217/15 j.); Ladenburg am Neckar (Germania) 63 érem közül 1 Traianus Decius (Jahrb. des Ver. von Altertumsfr. im Rheinlande 10, 1847, 7; Th. Mommsen, Gesch. des röm. Münzwesen 1860, 809/250 sz.); Ruszcuk: 1602 drb. közül 1 drb. Traianus Decius (N. A. Muchmow, id. h. 43 skk).

³⁵ B. Saria, id. h. 95.

³⁶ Bizonyítja a smederevoi lelet, ahol 8738 drb. feldolgozott éremből 75 drb. volt consecratiós; J. Petrović, Starinar III. 6, 1931, 32 skk.

³⁷ Így fogta fel H. Mattingly—F. S. Salisbury, id. h. 236 sk; v. ö. F. S. Salisbury—H. Mattingly, JRS 14, 1924, 1 skk.

szolgált. A Kr. u. IV. század Isis-Serapis érmei, a pogány újévi szimbolika konzerválása a kereszténység idejében.³⁸ A kontorniatok pedig még kevésbé leplezhető erőteljes propaganda a kereszténység ellen ugyanabban az időben, amelyet a pogány reakció hosszú ideig alkalmazott.³⁹ Ezeknek az éremfajtáknak előfutárja lehet a consecratiós sorozat, amely a pogány császárkultuszt erősíti, propagálja. Jól tudjuk, hogy a keresztényüldözések az állam érdekeinek hangoztatásával történtek. A divinizált császárok tisztelete hozzá volt kötve a keresztényektől megkövetelt hűségnyilatkozathoz. A consecratiós érmék hátlapjain Jupiter sasa mellett az oltár az áldozatot szimbolizálja. A Kr. u. III. század éremhátlapjai szinte minden esetben híven tükrözi vissza a császárok hivatalos programját. Nem kell csodálkoznunk tehát, ha az államvallás megszilárdításához, amely együttjárt a keresztények üldözésével, olyan éremsorozatot bocsátottak ki, amely a divinizált császárokat idézi.

Radnóti Aladár.

Iuppiter Conservator és a kereszt jegye.

(Újabb adat Nagy Konstantin megtéréséhez.)

A bécsi Licinius-aranyak között van egy darab, mely eddig egyáltalában nem keltett feltűnést, pedig joggal tarthat számot komoly érdeklődésre. Előlapján Licinius babérkoszorús feje jobbra, LICINIVS AVGVSTVS körirattal, hátlapján pedig Iuppiter lépőállásban balra néz, jobb kezében villámokat, baljában lándzsát tart. Köpenye a bal vállán van megerősítve, azontúl szabadon hull lefelé. Jobb lába mellett egy félig kibontott szárnyú sas, mely koszorút nyújt fel hozzá csőrében. Körirata IOVI CONSERVATORI AVGG, verdejegye eredetileg ·SM·TS. volt (Thessalonica), mint azt az elő- és hátlap tekintetében neki megfelelő szintén bécsi Konstantin-arany mutatja, de az első és utolsó S közötti MT betűket egy vésővonással eltörölték és egy kis egyenlőszárú keresztet véstek a helyébe. (I. t. 6, és 6a és b.)

Az eltérés különben nem nagy a két darab között, tehát biztosnak látszik, hogy párhuzamosan bocsájtották ki őket. A hátlapi körirat elválasztása a Konstantin-példányon IOVI CONSERVATORI AVGG, azonkívül Iuppiter egyenesen balfelé néz rajta, míg a Liciniusén egy kissé lefelé is; az előbbin a köpeny redőzete természetesebb és mesteribb, mint az utóbbin. Ez utóbbinak a verőtöve egyébként már jóval használtabb, kopottabb volt, mint a Konstantiné, mikor a szóban forgó darab elkészült: ez feltűnően jól látszik a Iuppiter-alak kidolgozásán, különösen a lándzsát tartó balkézen, azután a betűk laposabb és szélesebb voltán, valamint pedig a jobb mezőben lévő Σ durvulásán.¹

A kérdés most már az, ki, mikor és miért véste be erre a pénzdarabra a keresztet?

Az önkéntelen gyanúval szemben a valószínű az, hogy a kereszt nem a Konstantin—Licinius időknél későbbi kor műve. Mert amíg a reneszánsz idején el nem kezdik rendszeresen gyűjteni az antik érmeiket,² addig nem igen törődnek velük. A numizmatika megszületése után pedig két ember kezén fordul meg egy-egy érem sorsa: a gyűjtő és az eladó kezén. A gyűjtő nem rontható el — például tulajdonjoga jelzése kedvéért — egy értékes aranypénzt éppen a legérdekesebb részén, a verdejegyen. Ez ugyanis az akkori numizmatika számára sem volt érdektelen: ha nem

³⁸ A. Alföldi, A festival of Isis in Rome under the Christian Emperors of the IVth Century (Diss. Pann. II 7) 1937.

³⁹ A. Alföldi, Die Kontorniaten. Ein verkanntes Propagandamittel der stadtrömischen heidnischen Aristokratie in ihrem Kampfe gegen das christliche Kaisertum. Budapest, 1943.

¹ Itt kell megjegyeznünk, hogy e két aranyak van még egy harmadik, párhuzamosan kiadott testvérpéldánya, mégpedig Maximinus Daia nevével. Előlapján ugyanaz a babérkoszorús, jobbra néző profil látható, mint a Konstantin-aranyon, MAXIMINVS AVGVSTVS körirattal. A hátlapja viszont a Licinius-hátlapnak felel meg (Maurice, Numismatique Constantiniennne, II. 1911, XIII. tábla 11.)

² Gnechi, Medaglioni romani, Milano, 1912, XXIII. oldal: Fu nel Cinquecento che, col ridestarsi degli studi classici e col risorgere dell'arte romana, si iniziarono in Italia le collezioni di monete romane.

is tudták mindig a betűket és egyéb jeleket helyesen megmagyarázni, mindig igyekeztek azoknak valami határozott értelmet adni. A kereskedő viszont, vagy az, aki találta és eladta ezt a darabot, már csak azért sem tehetett ilyet, mert jól tudhatta, hogy csakis hibátlan éremért kaphat jó árat. Ha modern hamisítás lenne a kereszt, akkor meg nem a verdejegyet tették volna tönkre vele, hanem egyéb, bár távoli analógiák³ alapján az alak mellé, a mezőbe illesztették volna. Ezzel szemben az érem születése korában, a IV. század zürzavaros első évtizedeiben a verdejegynek pusztán adminisztratív szerepe volt, s ha elrontották, ez az akkori emberek szemében nyilván jóval kevesebbet jelentett, mintha a hátlati képet vagy köriratot tették volna értelmetlenné az utánvesséssel. Különben majd látni fogjuk, hogy a keresztnek, mint mágikus jelnek, mintegy sakkban kellett tartania Iuppiter Conservator erősen pogány jellegű ábráját, semlegesítenie kellett hatását. Így aztán a kereszt elhelyezése is érthető éppen a verdejegy helyén, ahonnan könnyen uralhatta az egész hátlati képet.

Ha most már feltételezzük, hogy a kereszt jegye valóban ókori eredetű, további kérdés merül fel. Ki tette rá a pénzre? Tekintve, hogy aranyról — a császárok legsajátabb monopóliumáról —, sőt felségjelzéssel, az egyik uralkodó arcképével ellátott pénzdarabról van szó,⁴ a IV. századi szigorú rendszabályok értelmében ez csakis magától a császártól eredhetett.⁵

A kérdéses pénzdarabot magát Jules Maurice a Numismatique Constantinienne II. kötetében 311 május 5-e és 312 közé datálja.⁶ Az kétségtelen, hogy az előlap arctípusa határozottan a késődiocletianusi stílust folytatja. Diocletianus 299-re tehető (CONSVL VII) antiochiai aranyából kiindulva (I. t. 1.) egyenes sort lehet felállítani a keleti verdék, Thessalonica, Nicomedia, Serdica, sőt — két példány segítségével — Siscia hasonló aranyaiból.⁷ Ezzel az előbbi Diocletianusszal rokon a következő nicomediai darab (I. t. 2.) szintén a III. század végéről, mely a hátlap diocletianuskori elődjét mutatja.⁸

Időben szűkebb alsó határt szab a Licinius első consulatusát megörökítő arany 311-ből, (I. t. 3.) még messzebbre vezet a VOTIS V MVLTIS X köriratú Victoriás veret, (I. t. 4.) mely a 312. év folyamán készülhetett el, a november 11-én elkövetkező Quinquennalia ünnepségeire.

A sor következő két darabja (I. t. 5. és 6.), a kérdéses Konstantin—icinius pár a fentebb említett Maximius-verettel együtt egyidejűleg jöhetett ki Thessaloniciában. Ez a verde Galerius birtokából 311-ben bekövetkezett halála után Licinius birtokába került, s ott is maradt egészen a Konstantin-nál vívott első háborút követő megegyezésig, 314-ig, amikor is az utóbbi lett.⁹ A birodalom megosztottsága idején szokás volt ugyanis az, hogy az egymással jó barátságban lévő társuralkodók azonos verdékben egyidejűleg azonos pénztípusokat hozzanak ki, vagy saját verdéikben társuk képével, de azonos hátlappal párhuzamos vereteket bocsájtottak ki. Ezt a jó barátságot hangsúlyozza a mi esetünkben az is, hogy Iuppiter mindkét Augustus védőjének van feltüntetve: IOVI CONSERVATORI AVGG = Augustorum. Később az egyetértés lazulása idején Licinius azonos hátlapú pénzein már a IOVI CONSERVATORI AVG = Augusti körirat látható.

A kérdéses Licinius-arany keletkezésének fix felső határa minden bizonnyal 313 áprilisa, amikor is Licinius megkezdi a leszámolást Maximinus Daiával. Saját verdéjében csakis eddig az időpontig verethetett Daia nevére pénzt, s mivel a fentiek értelmében a három, Licinius—Kon-

³ Kereszt mint sorozatjelző a Sol Invictus-típusokon: v. ö. Alföldi, Pisciculi, Münster, 1939, 3. oldal.

⁴ V. ö. Alföldi, Isis-kultusz Rómában a IV. század keresztény császárai alatt, Diss. Pann. II. 7. Budapest, 1937, 12. old. a „sacra imago“-ról.

⁵ V. ö. Alföldi, Pisciculi, 3. old. és Voetter, Erste christliche Zeichen auf römischen Münzen, Wien, 1893, 5. old. — A nemesfémverés különleges felségjelző szerepéről l. Alföldi, A kontorniátok, 1943, 49. old.

⁶ Thessalonica, III. emisszió; 428—29. oldalon.

⁷ Hogy a szokás ellenére a jelen tipológiai sorban egy verde helyett négy is szerepel, az két okból történik. E verdék között földrajzi elhelyezkedésüknek fogva sokkal erősebb a stílusbeli kapcsolat, mint akár a nyugati és keleti verdék között, akár pedig a nyugatiakban egymás között. Ezt az eljárást megmagyarázza azután az is, hogy csakis a LICINIVS AVGVSTVS — IOVI CONSERVATORI AVGG vagy AVG elő- és hátlapú darabok teszik ki a sor zömét, s így kis számuk is érthetővé teszi az egymással földrajzi és stíluskapcsolatban lévő verdék egymás mellé állítását. A sorozatban lévő idegen feliratú darabok pusztán a datálás megkönnyítését szolgálják.

⁸ Különben helyben és időben egyaránt megvan a közvetlen kapcsolat Diocletianus és Licinius rokon érmei között: Galerius MAXIMIANVS AVGVSTVS és IOVI CONSERVATORI NK feliratú Nicomediában vert aranya, Iuppiter áll, kezében villámok, illetve dárda, a licinusi hátlapnak megfelelően, csak a köpenye van mindkét vállán megerősítve. L. Voetter, Sammlung Bachofen von Echt, 12. tábla 2334—2335.

⁹ Maurice, id. m. II. 419.

stantin—Maximinus Daia-arany egyszerre jelent meg, ez a meggondolás datálja a keresztes Licinius-darabot is.

A 315-re tehető¹⁰ decennália-veretek már a hátlapi típus továbbfejlődését hozzák. Az 1910-es Hirsch-katalógus 1366. sz. darabja ugyanis nem más, mint a fenti régi típus azzal a kis változtatással, hogy Iuppiter jobbában villámok helyett földgömbön álló Victoriát tart. A katalógus 1370. sz. érme ugyanezt a Iuppitert kisebbítve a sassal és a Victoriával együtt piedesztálra állítja, rajta a decennáliát jelző SIC X/SIC XX felirattal. Még egy lépéssel tovább is jutunk a decennália-veretek fonalán: ugyanez a Juppiter nagy trónszéken ül, melynek támláját a köpeny eldurvulásából és félreértéséből keletkezett oszlop alkotja. A talapzaton szintén ott van a decennália évmegjelölése.¹¹

A fentieket összefoglalva aranyunk valószínűleg a 312 november eleje és a 313 áprilisa közti időben keletkezett. A felső határt még valamit lehet szűkíteni: az ellentét Licinius és Maximinus Daia között már 313 februárjában, a milánói ediktum kapcsán kikristályosodik.¹²—Most kíséreljük meg a kereszt dátumának meghatározását is.

A történetírók közös véleménye szerint Konstantin és Licinius szövetsége pusztán a közös ellenfelek elleni vállvetett küzdelmen nyugodott. Amint ennek 313 áprilisában a tsirallumi csatával, illetve 313 októberében Maximinus Daia halálával vége van, a látszólagos jó barátság hamarosan felborul.¹³ 314-ben már harc folyik közöttük, mely kényszerű, de látszólag szívből jövő megegyezést hoz.¹⁴ 315-ben a közös nagyszabású decennália, 317-ben a három Caesar kinevezése mind a legnagyobb barátságra utal — legalábbis ami a külsőségeket illeti. „316 és 319 között a legnagyobb előzékenység jellemezte a társuralkodók egymáshoz való viszonyát.”¹⁵

A század második évtizede alatt azonban lassanként új ellentét érlelődik a két Augustus között, mégpedig a kereszténység kapcsán.

Konstantint a milviusi csata előestéjén látott álma, s az azt igazoló győzelem megtérítette,¹⁶ s ha — mint minden két kor mesgyéjén álló ember — nem is vetkőzi le mindjárt a régi hagyományokat,¹⁷ már közvetlenül a csata után, azután meg 314-ben a ticinumi Mars és Sol-vereteken, majd 315-ben a szentpétervári ezüstmedaillonon, 317—18-ban a sisciai Krisztus-monogrammos sorozaton, a négy nyugati verde veretein félreismerhetetlen bizonyosságot tesz keresztény volta mellett, hogy ró mavárosi és később a provinciákban is elterjedt labarumos szobráról ne is szólnunk.¹⁸ Törvényhozása egyre tágabb tért enged a keresztényeknek¹⁹ először csak egyenjogusítva őket, aztán pedig előnyöket biztosítva számukra a felett. Magánlevelei és egyéni megnyilatkozásai szintén mellettük tesznek tanúságot.

Licinius ezzel szemben a maga országrészében, a Keleten egyre jobban háttérbe szorítja Krisztus követőit, megtiltva nekik a synodusok tartását, a templomok szabad látogatását, megnehezíti a vallás tanulását, sőt katonáit újra áldozni kényszeríti. Ő lélekben pogány maradt,

¹⁰ Alföldi, *Pisciculi*, 4. oldal.

¹¹ Hogy a fejlődés menete valóban ez, azt világosan mutatja az elő- és hátlap erős eldurvulása. E mellett azonban ismerjük az ifjabb Licinius egy quinquennalia-veretét, amelyen az, előbbiekénél tehát legalább 6 évvel később, szintén az emelvényen ülő Iuppiter látható egyre gyengébb kivitelben. A különbség elődeihez képest mindössze annyi, hogy Iuppiter itt szembenéz. Az ide vezető átmenetet még a decennalia egyik Licinius pater aranyán megtaláljuk.

¹² E. Kornemann, *Römische Geschichte*, Stuttgart, 1939, 416. old.

¹³ Ed. Schwartz eleve úgy fogalmazza meg a dolgot, hogy Konstantint pusztán a politika vitte rá a Liciniusszal való szövetekezésre: (Kaiser Konstantin und die christliche Kirche, 66. old.) „Um die Flanke frei zu halten, lockte er Licinius an sich heran . . .“.

¹⁴ Ekkor kerül Thessalonica Konstantin kezére — Maurice, id. h. —, s ezért találunk sorozatunkban csak nicomediai vereteket 314 után.

¹⁵ Seeck, *Rhein. Mus.* 62, 1907, 533. old. V. ö. Kornemann, *Doppelprinzipat und Reichsteilung im Imperium Romanum*, 1930, 127. old.

¹⁶ Alföldi András az *Olasz Szemle* 1942. 6. számában megjelent tanulmányának alapgondolata.

¹⁷ Ezért Piganiol a *L'Empereur Constantin*-ben (Paris, 1932, 129. old.) nemcsak „adeptes des cultes solaires”-nek nevezi Liciniusszal együtt, hanem munkája utolsó mondatában — mint a Konstantin lelkének kulcsát — veti oda, hogy „un pauvre homme qui tâtonnait”.

¹⁸ Alföldi, *Journal of Roman Studies*, 1932, valamint a többi idézett tanulmány; a szentpétervári ezüstmedaillon a *Pisciculi* II. tábláján van.

¹⁹ Piganiol, id. m. 138. old. dátum és tartalom szerint részletesen idézi a törvényeket.

s izgatta az Arius körül egyre növekvő zűrzavar.²⁰ A lejtőn megindult lavinát azonban nem lehet megállítani: Licinius elvakultságában nem veszi észre azt a figyelmeztetést, mely hatalmasabb uralkodótársának ellentétes intézkedéseiből árad és nem hallja meg azt az éles hangot sem, mely Lactantius röpiratából, a *De mortibus persecutorum*-ból egyenesen neki szól.

Az elkerülhetetlen összeütközés 322-ben kezdődik, amikor is Konstantin a szokástól eltérően nem jelöli consulnak őt, mire Licinius ellenkonzulokat állít, s a következő évek konzulait sem ismeri el. Ez határozott kesztyűdobás Konstantin részéről, s Licinius, ha a harc nincs is egészen kedvére,²¹ újra fegyverkezik. Mivel országa keresztényei megváltásként várják Konstantin győzelmét, Licinius annál inkább a pogányokra apellál: nyíltan kimondott, szabályos vallásháború játszódik le előttünk. Konstantin a csata előtt keresztény áldozaton vesz részt, sőt az érmeek tanúsága szerint a labarum, mint hadijelvény is ebben a háborúban jelentkezik először.²² Licinius ezzel szemben a csata előtt állítólag azt mondta volna, hogy a csata sorsával együtt az is eldől, hogy melyik az igaz hit.²³ Hadrianopolisnál 324 július 3-án Konstantin legyőzi ellenfelét, s az Byzantionban húzódik meg. Crispus caesar tengeri győzelme után még egy szárazföldi csata következik: Licinius serege végleg elvérzik szeptember 18-án Chrysopolisnál. Testvére, Constantia közbenjárására Konstantin megkegyelmez sógorának, s Thessalonica-ba száműzi. Ekkor Licinius már tökéletes polgári halott: a győztes ellenfél tyrannusnak mondatja ki, s minden rendeletét érvényteleníti. Amint az első alkalom adódik, s az már 325 elején megvan, ki is végezteti és emlékét átokkal sujtja.

Ezekben a viharokban kerülhetett rá Licinius aranyára a kereszt. Első pillantásra talán furcsa lehet, hogy nem a Krisztus-monogramm szerepel itt, mert ez jóval általánosabb ebben a korban.²⁴ Bár általában a reárlarchaeológia területén jó egy emberöltővel később indul útjára a kereszt jele,²⁵ használatára mégis nem egy példa akad éppen Konstantin uralkodása idejéből. Kereszttel találkozunk nemcsak a pénzekben, mint sorozatjelző eszközzel,²⁶ hanem ismerünk egy „315-ben Ticinumban vert ezüst ajándékpénzt, ... amelyen az uralkodó vállán kormány-pálca helyett a Megváltó keresztje fekszik...”²⁷ De arról is van értesülésünk, hogy római Laterani-bazilikának Konstantin aranykeresztet ajándékoz.²⁸ Az érmeiken más alkalommal a VOTA-pajzs alatti oltáron találjuk meg a keresztet.²⁹ Meg kell jegyeznünk egyébként azt is, hogy valamennyi fent szerepelt kereszt görög kereszt, az egyedüli aquileiai pénzekben szereplő latin kereszt kivételével, éppenúgy, mint a kérdéses aranyon látható utólag bevésett kereszt. Különben sem szabad szem elől tévesztenünk azt, hogy utólagos átvésésről lévén szó, technikailag is könnyebb volt keresztet, mint Krisztus-monogrammot vésni.

Ezek a példák azonban nem utólagos bevésések voltak, hanem a pénzekkel együtt verték őket. Van ellenben ugyanebből az időből egy pozitív irodalmi adatunk hasonló esetre. Egy adat³⁰ arról tud, hogy Licinius a 323—24-es háború alatt beszédet a Konstantin képével vert aranyakat s beolvasztatja őket.³¹ Ezt tökéletesen megfelel elvben a kereszttel való utánvésésnek.

A kereszt használata egyéb szempontból is jól érthető, ha egy pillanatra beletekintünk a kor lelkivilágába. „Konstantin kereszténysége ... nem a Krisztus szellemének fényességébe, hanem a babona sötétjébe volt burkolva.”³² Ez a babonás szellem uralkodott akkoriban mindenki,

²⁰ Ezt emeli ki keresztényellenes intézkedései rugójaként a RE Licinius-cikke.

²¹ Piganiol, id. m., Schwartz, id. m., stb.

²² Alföldi, *Pisciculi*, 12. old.

²³ Piganiol, id. m. 143. old.

²⁴ Utal rá Alföldi fent idézett tanulmányaiban, azonkívül pl. R. Delbrück, *Die Antike*, 1932, 80. old.

Voetter külön dolgozatban, Maurice a *Numismatique Constantinienne* II. kötetében foglalkozik a pénzekben jelentkező keresztény jegyekkel.

²⁵ Dr. Nagy Tibor szíves közlése.

²⁶ Voetter véleménye szerint (id. m. 5. old.) ez szándékosan, sőt külön császári rendeletre történt.

²⁷ Alföldi, *Olasz Szemle*, 1942, 6. 829. old.

²⁸ Alföldi, *Olasz Szemle*, 1943, 1.

²⁹ V. ö. Num. Chron. 1877, Madden publikációja a British Museum anyagából. Ezen a darabon különösen érdekes az, hogy a vota jelzésére szolgáló római X közvetlenül a kereszt alatt látható s nem lehet szó a római X félreértéséről vagy szándékos félremagyarázásáról.

³⁰ Petrus patricius Exc. Vat. frg. 187.

³¹ V. ö. Alföldi, *Budapest története*, Ókor, 677.

³² Alföldi, *Olasz Szemle*, 1942, 6. 813. old.

még a keresztény lángelmék agyában is.³³ Használata a jelen esetben annál is inkább megokolt, mert Konstantin pénzein 320 körül már végleg eltűnik a pogány istenábrázolás, viszont Iuppiter Conservator valóban félreérthetetlenül — és szemben Sol Comes-szel — félremagyarázhatatlanul pogány jelkép volt.

A kereszt bevésése minden valószínűség szerint a 324 július 3-a és szeptember 18-a közötti időben történt, amikor Licinius még nem volt véglegesen legyőzve. Nemcsak diadalmi jelvény lehetett itt a kereszt, jelvénye annak az Istennek, aki már egyszer győzelemre vitte Konstantin seregeit, hanem mágikus jegy is, mely lehetetlenné tette a maga kivételes erejével az ellenfél védőjét, Iuppiter Conservator. Nem valószínű, hogy ez az átmeneti felségjelzés a Licinius legyőzését követő időszakban született volna meg. Egyrészt ezután Konstantin pénzverése annyira erősen keresztény jellegű, hogy Iuppiter Conservatornak még a kereszt jelével sem igen van benne hely, másrészt meg a legyőzött ellenfél ellen nem volt érdemes sem mágikus hatalmat igénybe venni, sem propagandát kifejteni. Ha viszont a győztes helyzete nem volt egészen biztos, mint ahogy Konstantin első győzelme után meglehetősen súlyos helyzetben volt, akkor minden ilyesféle erőfeszítés érthető.

Konstantin tehát valószínűleg mindjárt első győzelme után beszédette Licinius aranyait a helyi thesaurusokba, s ott átvéselte őket. Átmeneti intézkedésről lévén szó, ez nem történhetett pár ezernél nagyobb számban. Ha pedig ebből mindössze egy példány került elő, az megfelel az általános elkallódási arányszámnak.³⁴

A fent megtárgyalt Licinius-arany tehát a Juppiter Conservator képe alá véselt kis keresztrel újabb ékes bizonyítéka annak, hogy Konstantin tudatosan, sőt uralkodása második évtizedében már öntudatosan volt keresztény, s eggyel több adatot szolgáltat mindazoknak, akik Nagy Konstantin megtérésének kérdésével foglalkoznak.

Alföldi Mária.

Érsekújvári lelet.

1937. év tavaszán az érsekújvári szőlőkben egy agyagedényben 131 darabból álló kisbronz pénzlelet került elő. A megtalálótól Mauthner László régiségkereskedő szerezte meg a leletet, melyet a Magyar Történeti Múzeum Éremtárának ajándékozott. Jónás Elemér megtisztította az anyagot és akkor kiderült, hogy a lelet historiatlanul igen fontos adatokat szolgáltat a bizánci kereskedelem expanziójára az V. század végén. Jónás maga készült a lelet publikálására, mivel azonban a halál kiragadta kezéből a tollat, nekem jutott az a szerep, hogy a tudomány számára hozzáférhetővé tegyem ezt az értékes leletet.

A lelet legkorábbi és az egyetlen ilyen korai példánya Gallienus császár egykorú körülnyírt kisbronz pénze a III. század második felének elejéről. A többi mind a IV. és V. századi római és bizánci császárok verete, vagy ezeknek barbár utánzata. A legkésőbbi datálható darab Aelia Zenonis kisbronz, vagyis a lelet a Kr. u. 253—477-ig terjedő kort öleli fel s így legkorábban az V. század utolsó negyedében kerülhetett a földre. Egyes darabjai olyan rossz állapotban maradtak fenn, hogy a leletnek alig a felét sikerült meghatározni.

A meghatározható példányok leírása a következő:

1. Gallienus egykorú körülnyírt¹ kisbronz pénze.² Av. .ALL A sugárkoszorús fejből egy részlet. Rv. Teljesen kopott, síma felület.
9—10 mm, 0.59 g. (Tábla II. 1.)

³³ Jó példa erre Lactantius, Div. Inst. IV. 27, 1.

³⁴ Alföldi professzor úr véleménye.

¹ A körülvágás éles, vésőszerű vágókészülékkel történt s nem ollóval, mert szögletes a vágási nyom s egy helyen nagyon részsutosan elcsúszott.

² A darabbal együtt a képtáblán adjuk Gallienusnak egy teljes példányát is (Tábla II. 2.), amely nem tartozik a lelethez, csak összehasonlításra vettük.

2. FEL TEMP REPARATIO hátlapú, erősen körülnyírt centenionalis, mely Kr. u. 355—360 között készült.
9—12 mm, 0.61 g. (Tábla II. 3.)
3. Ugyanaz, mint az előbbi.
10—12 mm, 0.91 g. (Tábla II. 4.)
4. Ugyanaz, mint a 2. szám.
13.5—15 mm, 1.34 g. (Tábla II. 5.)
5. II. Constantius (337—361), esetleg II. Julianusnak mint caesarnak Kr. u. 355—360 között vert közös emissiójából származó centenionalese SPES REI PVBLICE hátlati felirattal.³
13.5—14.5 mm, 1.63 g. (Tábla II. 6.)
6. I. Valentinianus, vagy Valens, esetleg Gratianus centenionalisa.
12—15 mm, 1.42 g. (Tábla II. 7.)
7. II. Valentinianus (375—392) utolsó emissiójú (386/7) kisbronz. Sisciai veret. Coh. 46. ... SIS verdejeggyel. Felezett darab. A felezése még a földbekerülése előtt történt.
9—13 mm, 0.78 g. (Tábla II. 18.)
8. II. Valentinianus körülnyírt kisbronz. Hátlapon DIA AVG felirattörődék és jobbra álló császár kezében lándzsával és globusszal.
12—13.5 mm, 2.1 g. (Tábla II. 19.)
9. Arcadius (383—408), vagy Honorius (393—423) barbár utánzatú kisbronz pénze. A hátlapon a császár áll jobbra, jobbában lándzsával, baljában pedig üstökénél fogva tart egy barbárt. Körirat helyén VYYL írásutánzat.
11—11.5 mm, 0.73 g. (Tábla II. 20.)
10. Arcadius, vagy Honorius kisbronz. Hátlati felirat: SALVS REI PVBLICAE. Tolstoi, III. tábla, 105/6. kép. Sab. T. IV. 18., de Sabatier a leírásnál tévesen császárt ír Victoria helyett.
10—11 mm, 1.1 g. (Tábla II. 21.)
11. Arcadius, vagy Honorius kisbronz. Kopás miatt írás nem látszik rajta.
10—10.5 mm, 1.2 g. (Tábla II. 22.)
12. Ugyanaz, mint a 10. szám.
11.5—12 mm, 1.42 g. (Tábla II. 23.)
13. Arcadius kisbronz. Hátlati felirat: (VICTOR)IA AVGG. Tolstoi tábla IV. 127. kép.
9.5—10 mm, 0.72 g. (Tábla II. 24.)
14. II. Theodosius (408—450) kisbronz. Kyzikosi veret. Tolstoi, tábla III. 76—77. szám. SMK(A?) verdejeggyel.
10.5—11 mm, 0.72 g. (Tábla II. 8.)
15. Ugyanaz, mint a 14. szám. COH verdejegy. Kisebb lapkára verték s úgy látszik, hogy barbár veret, de a részletek és a körirat hiánya miatt nem állapítható meg, hogy biztosan barbár veret-e.
8—8.5 mm, 0.51 g. (Tábla II. 9.)
16. Ugyanaz, mint a 14. szám. S verdejegy.
10.5—11.5 mm, 1.58 g. (Tábla II. 10.)
17. Ugyanaz, mint a 14. szám SMK(B) verdejeggyel.
11—11.5 mm, 0.61 g. (Tábla II. 11.)
18. Ugyanaz, mint a 14. szám. Hátlapja nagyon kopott. A verdejegy nem látszik.
10.5—11 mm, 1.36 g. (Tábla II. 12.)

³ Erről a redukált centenionalisról Georg Elmer: Die Kupfergeldreform unter Julianus Philosophus című cikkében (Numismatische Zeitschrift, Neue Folge 30. Band 1937. 28. lap) a következőket mondja: „Die Centenionales mit SPES REI PVBLICE sind in bedentenden Mengen für Constantius II. und Julianus Caesar in Lugdunum, Arelate-Constantina, Rom, Aquileia, Siscia, Sirmium, Thessalonice, Heraclea, Constantinopolis, Cyzicus, Nicomedia, Antiochia und Alexandria mindestens bis Anfang 360 ausgegeben worden. Das Datum ergibt sich aus dem Umstand, dass von Julianus Centenionales mit SPES REI PVBLICE und dem Augustustitel und dem bartlosen Antlitz aus den Münzämtern in Lugdunum und Arelate-Constantina bekannt geworden sind, die in seinem gallischen Reichsteil lagen, wo er als Augustus vor dem November / December 361 anerkannt war.“

19. Ugyanaz, mint a 14. szám. A verdejegyet körülnyírásnál levágták.
9—10 mm, 0·81 g. (Tábla II. 13.)
20. Ugyanaz. Hátlapja nagyon kopott, lyukas példány.
9—11 mm, 0·64 g. (Tábla II. 14.)
21. Ugyanaz, mint a 14. szám alatt leírt darab, de a verdejegye SM(N. ?). Nikomediai veret.
11·5—12 mm, 1·40 g. (Tábla II. 15.)
22. Ugyanaz, mint a 14. szám. Előlapon DN THEO
10—11 mm, 1·13 g. (Tábla II. 16.)
23. Valószínűleg II. Theodosius kisbronzát utánzó barbár veret. Az előlap ugyanolyan, mint a
14. szám alatt leírt darabé, csak a körirat nem olvasható. A hátlapon jegy
van. Vagyis ez a biztosan barbár eredetű darab Kyzikos veretét utánozza.
10·5—11 mm, 0·69 g. (Tábla II. 17.)
24. Marcianus (450—457) kisbronz. Tolstoi, tábla VII. 26—28. szám. CON verdejegy.
10·5—11 mm, 1·50 g. (Tábla II. 25.)
25. Ugyanaz.
9·5—11 mm, 0·96 g. (Tábla II. 27.)
26. Ugyanaz, mint a 24. számú, de NIC (Nicomedia) verdejeggyel.
8·5—9·5 mm, 0·74 g. (Tábla II. 26.)
27. Ugyanaz, mint a 24. szám, de CON verdejeggyel. Mivel a verdejegyben az N fordított
ezért barbár veretnek tekinthető.
9·5—10·5 mm, 0·89 g. (Tábla II. 28.)
28. Ugyanaz, mint a 24. szám, de a monogramm fölött jegy. Verdejegy nem látható.
9—10 mm, 1·14 g. (Tábla II. 29.)
29. Ugyanaz, mint a 24. szám. Verdejegy nem látható.
10—11 mm, 1·30 g. (Tábla II. 30.)
30. Ugyanaz. Verdejegy ezen sem látható.
8·5—9·5 mm, 1·32 g. (Tábla II. 31.)
31. Ugyanaz, mint a 24. szám. Verdejegy nem látható.
8—9·5 mm, 0·51 g. (Tábla II. 32.)
32. I. Leo (457—474) kisbronz. Előlapi körirat DN LEO PF AVG. A császár paludamentumos
és diadémás mellképe j. A hátlapon koszorúban balra ülő, fejét hátrafordító oroszlán. A szel-
vényben CON verdejegy. Tolstoi, tábla VIII. 38—41. szám.
10—10·5 mm, 1·29 g. (Tábla II. 34.)
33. Ugyanaz, mint az előző, de a verdejegyet levágták.
10—12·5 mm, 1·36 g. (Tábla II. 33.)
34. Ugyanaz, mint a 32. szám, de a verdejegyből csak ON látszik.
9·5—10 mm, 1·23 g. (Tábla II. 35.)
35. Ugyanaz, mint a 32. szám. CON verdejegy.
10—11 mm, 1·10 g. (Tábla II. 36.)
36. Ugyanaz, mint a 32. szám. Verdejegy nem látszik.
9·5—10·5 mm, 1·20 g. (Tábla II. 37.)
37. Ugyanaz, mint a 32. szám.
9—10 mm, 0·92 g. (Tábla II. 38.)
38. Ugyanaz, mint a 32. szám, de verdejegy nélkül és az oroszlán egészen barbáros kivitelű.
10—10·5 mm, 0·87 g. (Tábla III. 39.)
39. I. Leo kisbronz. Hátlap: álló császár, térdelő fogolytípus. Sab. VII. tábla, 5. kép, Tolstoi
VIII. tábla 31. szám.
11—12 mm, 1·60 g. (Tábla III. 40.)
40. Ugyanaz, a verdejegy (. . O)N (Constantinopolis?).
8·5—10 mm, 1·40 g. (Tábla III. 41.)
41. Ugyanaz, mint a 39. szám, de igen durva, barbár stílusú és a hátlapi alak előtt -szerű jegy
látható.
9·5—11 mm, 1·23 g. (Tábla III. 42.)

42. Ugyanaz, mint a 39. szám, de vaskos, durva rajzú példány.
8·5—10·5 mm, 0·60 g. (Tábla III. 43.)
43. I. Leo kisbronz. A hátlapon szemközt álló császárnő, jobbában gömb kereszttel, baljában ferdéntartott kormánypálca. A mezőben B és E betűk. Tolstoi VIII. tábla 32. szám.
9·5—11·5 mm, 1·19 g. (Tábla III. 45.)
44. Ugyanaz, mint az előző.
9·5—10·5 mm, 1·20 g. (Tábla III. 44.)
45. Ugyanaz, mint a 43. szám.
9—10·5 mm, 1·22 g. (Tábla III. 46.)
46. Ugyanaz, mint a 43. szám, de a hátlapon balra b jegy.
9·5—11·5 mm, 1·23 g. (Tábla III. 47.)
47. Ugyanaz, mint a 43. szám, de a hátlapi mezőben jobbra L betű
8—9 mm, 0·22 g. (Tábla III. 75.)
48. Ugyanaz, mint a 43. szám, de teljesen barbárstílusú és kivitelű darab.
9·5—10·5 mm, 0·76 g. (Tábla III. 48.)
49. I. Leo kisbronz. $\wedge^S$ monogramm. Tolstoi, VIII. tábla, 34—35. szám.
8·5—11 mm, 1·20 g. (Tábla III. 49.)
50. Ugyanaz, mint az előző.
9·5—11·5 mm, 1·42 g. (Tábla III. 50.)
51. Ugyanaz, mint a 49. szám, de az előlapon a fej igen kicsi.
8—9 mm, 0·75 g. (Tábla III. 51.)
52. Ugyanaz, mint a 49. szám, de CO(N) verdejegy is látható.
9—10 mm, 1·50 g. (Tábla III. 52.)
53. Ugyanaz, mint a 49. szám. A császárportré jól látható, nagy.
8—8·5 mm, 0·71 g. (Tábla III. 53.)
54. Ugyanaz, mint a 49. szám.
9—10·5 mm, 1·12 g. (Tábla III. 73.)
55. Ugyanaz, mint a 49. szám.
8·5—10 mm, 1·08 g. (Tábla III. 74.)
56. I. Leo kisbronz. Előlap mint az előbbieknél, hátlapon két ülő alak, alattuk OC betűk. E típust sem Sabatier, sem Tolstoi nem ismeri.
10·5—11 mm, 0·88 g. (Tábla III. 54.)
57. Aelia Zenonis (476—477.), Basiliscus felesége kisbronz. Sab. I. kötet, 146. lap, 2. szám, Tolstoi, XI. tábla, 9. kép variánsa.
9·5—10 mm, 0·93 g. (Tábla III. 72.)
58. Ugyanaz, mint az előző. $\begin{smallmatrix} z \\ \diagup \end{smallmatrix} \begin{smallmatrix} s \\ \diagdown \end{smallmatrix}$ monogramm.
8·5—10 mm, 0·72 g. (Tábla III. 55.)
59. Ugyanaz, mint az 57. szám. Kettétört példány, $\begin{smallmatrix} o & s \\ \diagdown & \diagup \end{smallmatrix}$ monogrammal.
8·5—9 mm, 0·43 g. (Tábla III. 56.)
60. II. Valentinianus kisbronzának barbár utánzata. Cf. Coh. 30.
8·5—11 mm, 0·64 g. (Tábla III. 57.)
61. Ugyanaz, mint az előző.
9—9·5 mm, 0·75 g. (Tábla III. 58.)
62. Ugyanaz, mint a 60. szám.
9·5—11·5 mm, 0·76 g. (Tábla III. 59.)
63. Ugyanaz, mint a 60. szám.
9—10·5 mm, 0·92 g. (Tábla III. 60.)
64. Ugyanaz, mint a 60. szám.
10—10·5 mm, 0·68 g. (Tábla III. 61.)
65. Ugyanaz, mint a 60. szám.
11·5—12 mm, 1·65 g. (Tábla III. 62.)
66. Ugyanaz, mint a 60. szám.
7·5—8·5 mm, 0·55 g. (Tábla III. 63.)

67. II. Valentinianus Coh. 73. számú kisbronzának barbár utánzata. Hátlapon koszorú korcs betűkkel.
11·5—12·5 mm, 1·52 g. (Tábla III. 64.)
68. Barbár veret. Prototípusa nem állapítható meg. Előlapon félrecsúszott fejbrázolás részlete hátlapon egészen elmosódva A betű.
7—8 mm, 0·38 g. (Tábla III. 65.)
69. I. Leo kisbronzának barbár utánzata.
9—10 mm, 1·42 g. (Tábla III. 66.)
70. IV. századi kisbronz barbár utánzata. Hátlapon koszorú és töredékes betűutánzatok.
8—8·5 mm, 0·40 g. (Tábla III. 67.)
71. IV. századi kisbronz (barbár?). Hátlapon AQ(T?) jegy vehető ki.
12—12·5 mm, 1·12 g. (Tábla III. 68.)
72. V. századi kisbronz barbár verete. Nagyon emlékeztet a W. Wroth: Catalogue of the coins of the Vandals, Ostrogoths and Lombards stb. in the British Museum. III. tábla, 1—2. számok alatt közölt példányokra.
10 mm, 1·11 g. (Tábla III. 69.)
73. III. Valentinianus (424—455) kisbronzának barbár utánzata. A prototípusa úgylátszik a W. Wroth op. c. III. tábla, 8. szám alatt közölt veret.
7—8 mm, 0·27 g. (Tábla III. 70.)
74. Arcadius? kisbronz. Előlap ... CA/D/I, diadémás fej jobbra.
8—9 mm, 0·36 g. (Tábla III. 71.)

Mint már említettük, a lelet igen fontos gazdaságtörténeti adatot szolgáltat az V. század végi bizánci kereskedelem magyarországi expanziójára. Ugyanis annak a fontos kereskedelmi útnak a mentén került elő, amelyen az V. században a bizánci kereskedők Bizáncból és a Fekete-tenger melléki görög gyarmatvárosokból kiindulva, kereskedelmi érdekkörükbe vonták a Keleti-tenger vidékét. Ez az út a Duna mellett felmenve, az északi mellékfolyókon keresztül az Odera—Visztula vonalba kapcsolódott.

E terület politikai hátterét a lelet elrejtésének idejében, vagyis közvetlenül Kr. u. 477 után, nem tudjuk világosan megrajzolni, mert csak 469-ig, a boliai csatáig ismerjük az erők viszonyát.⁴

Így csak arra vagyunk utalva, hogy a leletből adódó tényeket rögzítsük. Tudjuk, hogy a Keleti-tenger környékén az V. században megsokszorozódik a pénzleletek száma ugyanakkor, amikor a nyugati germán területeken megszűnik a pénzforgalom. Ennek a magyarázatát abban látjuk, hogy nyugat felé Kínától egészen a Rajnáig egyetlen karavánút bonyolította le a forgalmat s az V. században a keleti kereskedelmi expanzió kiszorította erről az útról a bizánci kereskedőket. A Rajnától keletre és a Keleti-tengertől nyugatra eső terület a leletek tanúsága szerint fokozatosan kikapcsolódik a bizánci és szír-egyiptomi kereskedelem köréből. Ennek a folyamatnak más régészeti leletekben is⁵ megvannak a nyomai. Ezzel szemben mindinkább előtérbe lép a tengeri utak jelentősége. Itáliában, Franciaországban és a vele összefüggő Rajnamentén, valamint Angliában mindenütt jelentős bizánci kereskedőközpontokat találunk. A bizánci kereskedelem másik kisugárzása a szárazföldi- és víziutakon történt. Dél-Oroszországon és Magyarországon át egészen Skandináviáig. Ebben a kisugárzásban játszott fontos szerepet hazánknak a Dunától északra eső területe. Az V. században valósággal előnti hazánk területét a bizánci arany. Hasonlíthatatlanul nagyobb tömegben fordulnak elő nálunk a bizánci császárok aranyai, mint Európa bármely más országában. Ennek egy része természetesen évi adóként jutott el ide. Azonban az is bizonyos, amint ezt az érsekújvári lelet is bizonyítja, hogy a magyarországi útvonalon a bizánci kereskedelem erősen befolyása alá vonta az itt élő barbár tömegeket is, legalábbis erre mutatnak a barbár utánveretek és sem a hunok, sem az utánuk itt lévő germán néptöredékek, sem az ezek után következő steppéi népek mozgalmak nem szakította szét Bizánc kereskedelmi hálózatát egészen a VII. század közepéig.

Kerényi András.

⁴ Ludwig Schmidt: Geschichte der deutschen Stämme bis zum Ausgang der Völkerwanderung. Die Ostgermanen. Zweite völlig neubearbeitete Auflage. München, 1934., 98. és 275. lap.

⁵ László Gyula: Kopt bronzlámpa Tápiógyörgyéről. Folia Archaeologica I—II. 110—113. lap.

A hamispénz-verés II. Rákóczi Ferenc korában.

II. Rákóczi Ferenc felkelése alatt a hamisított pénznek valóságos áradata öntötte el Magyarországot. A fejedelem rézpénzeit olcsó anyagból egyszerű eszközökkel lehetett utánozni. A hamispénz-verés előzményei visszanyúlnak a háború kitörését megelőző esztendőkhöz. Az 1696-ban forgalomba hozott „vörös poltura” hamisítása oly mérvű volt, hogy hét esztendő alatt bizonyára nagyobb mennyiség került forgalomba belőle hamispénz-verők révén, mint kincstári kibocsátás útján. „A zsidók, a görögök és a rézkovácsok — írja Thavonat kamaragróf¹ — nagy tömegben gyártják és hamisítják s a rácok a Tisza mentéről zsákszámba hozzák a hamis polturákat felső Magyarországra, s így az amúgy is nagy csapást — amit a rézpénz forgalombatartása jelent — gyógyíthatatlanná teszik.” Midőn tehát a felkelés kitört, sok kisebb-nagyobb hamispénz-verő üzemmel volt tele az ország.

A Rákóczi-felkelés egyik előidézője a rézpénz okozta gazdasági válság volt. A fejedelem gazdaságpolitikájának első végzetes lépése az volt, hogy maga is rákényszerült a rézpénz forgalomba hozatalára. 1704 április 22-én bocsátotta ki a vármegyék és a városok hozzájárulása után a rézpénz bevezetésére vonatkozó rendeletét² abban a reménységben, hogy az egy millió forint névértékben forgalomba hozott libertást „rövid időn” átválthatja „az országban folyni szokott” jó pénzre. Ez a reménysége nem teljesülhetett, s a kuruc rézpénz éppoly országos csapásnak bizonyult, mint a császári, ugyanazzal a következménnyel is járt: óriási méretű pénzhamisító tevékenységet idézett elő.

A hamispénz-verés a Rákóczi-kor pénztörténetének jóformán teljesen ismeretlen részlete. Thaly Kálmán említi a Selmecbánya város törvényszéke által 1706 tavaszán halálra ítélt Gotten Zsigmond és János nevű pénzhamisítók ügyét. Rákóczi kegyelmet gyakorolt a bűnösök iránt, s 1706. május 7-én arra utasította a selmeci tanácsot, hogy „a condemnáltakat az országból csapattassa ki”.³

¹ Selmecen 1703 április 6-án kelt jelentését idézi Takács Sándor *A rézpénz mint országos csapás 1703-ban* című dolgozatában: Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle X. (1903.) 65—70.

² Körmöcbányához intézett rendeletét használtam. Az Országos Levéltár *Személyek szerinti iratok* című gyűjteményében volt meg, Budapest ostroma alkalmával elégett.

³ *Társadalmi, művelődési és művészeti viszonyok hazánkban II. Rákóczi Ferenc fejedelemsége alatt* című tanulmányában: Irodalom- és műveltség-történeti tanulmányok a Rákóczi-korból. (Budapest, 1885.) 31. — Ezt az adatot Huszár Lajos is idézi, de Thalytól eltérőleg: „Selmecbányán is gyártott hamis polturákat gróf Cotterini János Zsigmond, Zelder-ezredbeli kapitány Heidt Kristóf Keresztély odavaló órással együtt.” (*A kurucok érmé-szete*. Rákóczi Emlékkönyv I. 396.) — Cikkem írása idején nem tudtam megszerezni Richter Ede tárgyunkat illetőleg is használható könyvét: *Selmecbánya történetéből. A kuruc idők. 1703—1711.* (Selmecbánya. 1903.) A városi levéltár adatai alapján részletesen ismerteti a Cotten-féle hamispénz-verési ügyet. Cotten János Zsigmond, ki würzburgi és bambergi grófnak és Rákóczi fejedelem volt kapitányának mondotta magát, Selmecbányára már a pénzhamisítás szándékával jött 1705 őszén. Ifjú korában egy aranyművesnél lakott, nála tanulta meg az arany- és vaskovácsolást; a kurucokra nézve szerencsétlenül végződő lévai ütközet után két ökörért egy öt garasosok és polturások verésére alkalmas gépet vásárolt egy olasz embertől. Selmecen összeszövetkezett Haydt Krisztián órásmesterrel és az óvári torony alatt a mester lakásának kis konyhájában mesterkedtek, míg 1706 januárjában in flagranti rajta nem kapták őket. A gyártott pénzt az órási felesége hozta forgalomba, ő ment rézlemezekért a besztekerbányai hámorba is, ekkor vesztett rajta. Haydtékát a gróf azzal vitte bele a manipulációba, hogy ő, Rákóczi embere, nem bűnös, csak titkos dolgot mivel a hamispénz-veréssel. A városi tanács nagy óvatossággal járt el ügyükben: „1706 február 17-én Stephani János György akkori bíró elnöke alatt tartott üléséből báró Hellenbach, Csemniczky és Szentiványi Refaelhez fordult jogi tanácsadásért, hogy ha a delikvens csakugyan hesseni gróf és Rákóczi Ferencnek kapitánya volt, elítélheti-e a honi és a városi törvények intézkedéseihez képest, 'ex nota infidelitatis' halálra és végrehajthatja rajta ezen hozandó ítéletet, mert azt is kéri figyelembe venni, hogy a gróf az órással voltaképpen csak verték a pénzt és nem hamisították, mivel ugyan olyanok az öt garasosok és a polturák, mint az eredetiek és így a gróf bűne az, hogy pénzt veretett, pedig a pénzverési joggal nem bírt.” Az utóbbiak javaslatára a tanács Rákóczi elé terjesztette Cottenék ügyét. Május 5-én elhatározta, hogy fejevesztésre fogja ítélni a bűnösöket, de előbb bevárja Rákóczi válaszát. A város asszonyai és leányai kegyelmet kérő küldöttséget menesztettek a tanács elé. Mások a fejedelemnél jártak közben érettek, az csakugyan megkegyelmeztet nekik, de számkivetésre ítélte őket. A városi darabontok kísérték őket a lengyel határra. — Tehát csak egy Cotten gróf esete ez: János Zsigmondé, nem pedig Jánosé és Zsigmondé. Huszárnak a nevek tekintetében eltérő forrását még nem találtam meg.

A rézpénz értékének zuhanását, majd teljes elértéktelenedését nem csupán a hiteles veretű pénzek nagy mennyisége okozta, része volt benne a hamis veresű pénzek elszaporodásának is. A pénzbélyegzés előtt forgalomban lévő mennyiség igen jelentékeny része zugpénzverők műhelyéből került ki. Kapva-kaptak Rákóczi rézpénz-kibocsátó rendeletén és földalatti tevékenységüket folytatták ott, ahol a szabadságháború kitörése következtében abbahagyni kényszerültek. A Rákóczi-korra vonatkozó pénztörténeti kutatásunk nagyon hiányos maradna, ha nem terjeszkednék ki hamispénzverésre vonatkozó adatok gyűjtésére is.

Még csak néhány ilyen adatunk van, de már ezekből is nyilvánvaló, hogy különbséget kell tennünk az idehaza folyó és a külföldön végzett pénzhamisítás között. Magyarországon főként lakatosok és ötvösök voltak e jól jövedelmező zugiparnak a mesterei, de zsidók és cigányok is foglalkoztak vele. A Rákóczi-levéltár regestrumában egy 1139. szám alatt iktatott irat ezt a címet viseli: „Máramarosi pénzverő cigány dolgában lett törvényes decisio”.⁴

Lakatos és ötvös bünszövetkezte volt az, amelyet Debreczeni Péter ecsedi castellanus említ 1705 június 6-án Károlyi Sándornak írt jelentésében: „Irhatom Nagyságodnak, Lakatos Péter a pénz verésen rajta tapasztaltatott, erős rabságban vagyon; az ötvösre Kerekes Jánosra, ki Ungvárt lakik, reá vallot, hogy a csinálta a pinz formát, úgy Kerekes Andrásra is reá vallot, hogy complicesse volt.”⁵ Erre az esetre vonatkozik Rákóczi 1706 március 14-i rendelete Krucsai Mártonhoz: „Az melly lakatos hamis pénz veréséért meg fogatattván, ottan tartatik, Kegyelmed, mihelyt ezen parancsolatunkat veszi, azonnal jó securitással s illendő custodia alatt küldgye ide Egerben.”⁶ Az ötvösök és lakatosok mesterkedésére az erdélyi *Consilium*-ot jóelőre figyelmeztette is erdélyi fejedelemmé való megválasztása után: „Megh történhetik az is, hogy az országban hamis pénz verők támadván, az hamis pénz verettségével a' jó pénz közt is confusiót csinálnak; vigyáztasson azért ő Kegyelmek az olly lakatosokra s ötvösökre, hamis pénz verőkre, mellyek ha comperiáltatnak, az ollyakat az ország törvénye szerint severo büntesse.”⁷ Erdélyben a felkelők rézpénzeit nem verték, de verésének terve többször is felmerült, ez alkalommal is: „Hogy az arany s egyéb fejrő pénz az országból ki ne hozattassék, s ot helyben veretessék, Fejér Várat, vagy Colosvárat pénz verő házatt ahoz való eszközzel ő Kegyelmek erigáltasson, az hol réz pénz is veretessék; mellyet ő Kegyelmek erigáltatván, Bennünket tudósítjon, hogy ahoz való formát küldhessünk.” Rákóczinak ez aggodalmát az események később igazolták s a nemesfém-pénzek kicsempészése Erdélyből szorosan összefüggött a rézpénz hamisításával. Kétségtelen, hogy nem csak általában a pénzhamisításra, hanem a rézpénz utánzására is gondolt, midőn a Consiliumot a hamispénz-verők machinációira figyelmeztette.⁸

Ungvárra vezettek egy másik pénzhamisítási ügynek a szálai. Keczer Sándor jelenti 1705 augusztus 14-én a fejedelemnek: „Unghváry harminczados Haraszty Imre uram eő kegyelme valamikor ide küldendi azon sidót, kinél hamis pénz tanáltatott, Nagyságod kegyelmes parancsolattya szerint revidéaltatom dolgát, lészen in exemplum aliorum érdeme szerint való büntetése.”⁹

A pénzhamisító-műhelyek nagy része az ország határvidékén, hegyek és erdők között, alig hozzáférhető falvakban rejtkezett. A sárosvármegyei Piszana nevű falucskából egyszerre

⁴ Regestrum quarundam litterarum in archivo Suae Serenitatis Principalis contentarum. 1706. (Archivum Rákóczianum I. 8.) — 1704 december 12-én Selmecen azért fogtak el egy Hegedüs Ferenc nevű cigányt, mert hamis libertásokat találtak nála. Azzal védte magát, hogy azoktól kapta, kiknél Zsarnócán katlant foltozott. Hrobár Gyuro és Valyo András ottani parasztok azonban a tanács előtt szemébe mondták, hogy ők jó pénzt adtak neki. A falu kocsmárosa is ellene vallott: az itálért hamis pénzzel akart fizetni, csak akkor adott jó pénzt, mikor a pénz hamis voltára figyelmeztette. Hegedüs a hamisítást még akkor is tagadta, mikor a hóhérral megkínóztatták. Mivel rábizonyítani nem lehetett, szabadon engedték. (Richter i. m. 44—47.)

⁵ Károlyi-levéltár: 1705. Jun. Fasc. C. No 47. — Az esetet július 1-én Rákóczinak is jelentette: „Két ember vagyon it kezem alatt fogva, kik is a pénz verésen bizonyosan comperiáltattanak. Mi tevő legiek irántok, Nagyságod kegyelmessen parancsolni méltóztassék.” (O. L. Missiles.)

⁶ Országos Levéltár említett gyűjteményének abban a sorozatában volt meg, mely Rákóczi Krucsai Mártonhoz intézett eredeti rendeleteinek sorozatát tartalmazta. Ez is megsemmisült.

⁷ Instructio pro Consiliatu nostro Transylvanico. A lévai táborban 1704. december 31-én kelt. (O. L. Radvánszky-család levéltára. III. o. XLIII. cs. 21. sz.)

⁸ Az említett rendeletén kívül lásd még a Radvánszky-levéltárban lévő (III. o. XLIII. cs. 64. sz.) *Brevis Extractus*-t, „az mely repraesentállya azoknak neveket, czinobriumot, kénessőt és aranyat in praejudicium fisci kik distraháltak, avagy hamis arannyal és pénz veréssel kik éltenek”. — Az említett csomag 53. és 140. számú okmányaiban még fel nem használt adatok találhatók a Rákóczi-kori erdélyi pénzverés terveire nézve.

⁹ Eperjesről. Az O. L. Missilis-gyűjteményében.

három hamispénz-verő került elő: „Én is — írja Keczer idézett jelentésének folytatásában — az el múlt héten makoviczay Krajnyákrul Piszana nevű falubul három pénz verőt hozattam bé és egy asszony embert, kinek is volt interessentiája a' pénz verésbe; azok lengyel bukoveczeket s más féle pénzt is kovácsoltak.“

A szomolnoki rézbányák környékén már a császári „veres polturá“-t is hamisították,¹⁰ Szomolnokra vezettek egy Rákóczi-kori manipuláció nyomai is: „Berthóty Ferencz¹¹ uram eő kegyelme is egy sidót fogatot megh, a ki hamis rézpénzen rezet akart volna Szomolnokon vásárolni.“

A kuruc közigazgatás emberei és a városi kereskedők — úgy látszik — jól meg tudták egymástól különböztetni a valódi és a hamis pénzeket, mert a hamisítók rendszerint akkor kerültek kézre, mikor ők vagy megbizottaik forgalomba akarták hozni hamisítványaikat. Így fogták el az említett ungvári zsidót, s egy Krantz Tóbiás nevű ember is így akadt horogra: „Késmárki bíró Krai Jakab¹² uram tegnap érkezet Krantz Tóbiás nevű zamocsai embernél hamis pénzt találván, megh fogatta; azon emberrel és interessatus társával mit cselekedgyünk, állyon kegyelmes dispositiójában; mint vallot, az inclusából ki teczik“ — mondja Keczer Rákóczihoz intézett beszámolójában.¹³

„Én ez után is, ha valahol hamis pénz verő támad, vigyáztatok serényen, s kézrekeritem“ — ígéri¹⁴ —, de bizonyára sokkal többen üzték ezt a sötét mesterséget szerte az országban, mint ahány közülök az éberen vigyázó kuruc közigazgatás hálójába akadt. Még ha mindenegyes pénz-hamisítót el is fogtak volna az ország határain belül, akkor sem szűnt volna meg az az egyre növekvő veszély, melyet a hamis pénz áradata okozott az ország gazdasági életében. Az igazi nagy hamispénzverő üzemek külföldön voltak, a hamis pénz nagy tömege vagy csempészés útján, vagy külföldről érkező kereskedők révén jutott be a hazába. „A kereskedők Havasalföldön vert rézpénzt hoznak be, az ezüst pénzt pedig innen ki hordják“ — olvassuk a „székely náció“ 1707. évi „postulátumi“-ban. Az erdélyi kincstartó, Barcsai Ábrahám is ezt panaszkolta: „csak más országból ne engednék meg, hogy több rézpénzt hozzanak be“.¹⁵

Nyitott kapun zörgettek. Rákóczi már jóval előbb felismerte a veszélyt. A vármegyékhez intézett 1706 augusztus 19-i rendeletéből kibontakozik ennek a pénzrontó folyamatnak a képe: „Az török országi sidók, ráczok és egyéb rendbeli onnét hozatni szokott portékákkal kereskedők felől sok hiteles relatiók által informáltván, hogy az országban való kereskedést az limitatio szerint követni nem akarván, többire helybül helyben csak olly csalárdság követéssel járni kezdettek, hogy magok marhájának hordása színe alatt *idegen országbul magokkal be hozott hamis réz pénzeket*, sőt az mellyett itten is portékájoknak triplas és quadriplas áron való el adása által szereznek, az lakosoknak harmad s negyed résznyi, hol pedig kevesebb valoru fejir pénzen el váltván, azt az országbul tellyességgel ki takaritanák, mellynek orvoslását szükségesnek látván, tetünk olly dispositiót, hogy az Tiszán által ne bocsáttván, az illy csalárdság követésére alkalmatlanságok ne legyen azon kereskedőknek, melly iránt jóllehet az harminczadosoknak is parancsolatunk ki adtuk, mindazáltal a nemes vármegyének is competálván in gremio sui, a Tisza révire vigyázni Kegyelmeteknek intimállyuk, tegyen olly szorgalmatos vigyáztatást, hogy azon kereskedők a Tiszán által semmiképpen ne bocsáttassanak.“¹⁶

Nagy kár, hogy a pénzhamisítók vallatása alkalmával felvett inquisitionális jegyzőkönyvek közül még egy sem került elő eddig, pedig a hamispénz-verés sok érdekes és ismeretlen részletére

¹⁰ „Hivatalos jelentésekben olvashatjuk — írja Takács említett dolgozatában —, hogy Kassa vidékéről, a szomolnoki rézbányák mellől és a Tisza tájékáról a rácz és a görög kereskedők mázsaszámra hozták a hamisított polturákat az ország nyugati vidékeire. Még oly pénzhamisító is akadt, aki vörösréz hiányában sárgaréz-ből gyártotta a polturákat.“

¹¹ Lőcsei kommandáns. Testvére, Berthóty István volt a szomolnoki rézbányák inspektora.

¹² Kray-ra nézve lásd Bruckner Győző könyvét: *Kray Jakab, a késmárki vértanú, közéleti szereplése és diplomáciai működése II. Rákóczi Ferenc szolgálatában.* (Budapest, 1927.)

¹³ Tálya, 1705 október 24. (O. L. Missiles.)

¹⁴ A szomolnoki esetről szóló beszámolója után írja 1705 augusztus 14-i levelében.

¹⁵ Mindkét idézet Takács János könyvéből való: *Közteherviselés II. Rákóczi Ferenc korában.* Zalaegerszeg, 1941. 302. — „A székely náció postulátumi“ Marosvásárhelyen kelt 1707 március 8-án, Barcsai Rákóczihoz írt levele 1707 július 5-én Klaposicza községben.

¹⁶ 1706 augusztus 19-én az esztergomi táborban kelt. Borsod vármegyéhez intézett példányát használtam a vármegye levéltárából: Pol. Act. Mat. II. Fasc. I. No 489.

nyujtanának felvilágosítást, bizonyára a hamisítás mechanizmusára is. A piszanai hamisítók *kovácsolták* a pénzt, valószínűleg ilyen kezdetleges módszerrel készült az idehaza gyártott hamis-pénz jórésze, de vannak adatok arra is, hogy tökéletesebb verőeszközöket próbáltak szerkeszteni, a külső országbelieknek talán verőgépük is volt. Tökéletesen hamisított példány kevés akadt a hamisítványok között, a gondos és alapos munka nem is volt céljuk. A fejedelem azt írja egy alkalommal, hogy a hamispénz-verők számára nincs nehezebb feladat, mint a polturák utánzására szolgáló eszközöknek készítése és oly mérvű tökéletesítése, hogy az imitált pénzek egyezzenek a törvényes pénzek formájával.¹⁷

Valamelyik vállomásban talán feleletet találunk arra a felvetődő kérdésre is, hogy a határainkon kívül folyó pénzhamisításnak volt-e politikai háttere, közrejátszott-e benne bécsi irányítás a magyar pénz és felkelők gazdasági helyzetének megrontására? Vagy csak kapzsi, eszközökben nem válogató és üzleti erkölcs tekintetében mindig megbízhatatlan keleti eredetű kereskedők éltek e módon a gyors meggazdagodás alkalmával? Ha tisztázni lehetne ennek a balkáni manipulációnak a részleteit, Rákóczi-kori pénztörténetünknek egy még körvonalaiban is alig ismert részlete világosodnék meg.

Irinyi Zsigmond hadi fizetőmester egy Károlyihoz írt jelentéséből arról értesülünk, hogy a libertások megpecsételése alkalmával a hamis veretűeket kiválogatták közülök: midőn felvitte Kassára megjelölni a tiszántúli hadtest pénzét, saját szemével látta, a pénzverőházban, mint „válogatják meg a pénzt, a ki nem igaz, ki hánnyák közüle”. Ez a tudósítás¹⁸ igen értékes és tanulságos a gyűjtők számára, egyetlen útmutatás a valódi és hamis Rákóczi-pénzek megkülönböztetésére. Hiteles veretű rézpénzeknek csak azokat tekinthetjük, melyekből van pecsételt példány, a pecsételtektől eltérő változatú veretek a hamis vagy a bizonytalan hitelességűek csoportjába tartoznak. Elsőrendű feladata tehát a Rákóczi-kori pénztörténeti kutatásnak a pecsételt pénzek bélyegváltozatainak összeállítása és publikálása.

Nem szabad azonban figyelmen kívül hagynunk, hogy a felülbélyegzésre szolgáló Madonnás-pecségeket is hamisították. 1707 októberének elején híre járt Selmecen, hogy a libertásokat Bars-megyében hamis bélyeggel látják el és ily hamis jegyű pénzek a városban már forgalomban is vannak. A Hellenbach kamaragróf által vezetett vizsgálat során Lumbnitzer István igen érdekes vallomást tett: „Lévára utaztában Kelecsény községében Losonczy János házában meghált és látta, mikor az udvarban felállított nagy sátorban Losonczy fia egy teli zsák libertást szórt ki köpenyegére és a pénzt atyjának egyik szolgálójával átbélyegezni kezdték. A bélyegzőt meg is nézte, kezébe is fogta s megkérdezte, hogy honnét kapták. Erre a fiatal Losonczy azt válaszolta, hogy báró Hellenbachtól kapták a bélyegzőt mintegy 176 db. libertás átbélyegzésére. Azt is hallotta, hogy Léván egy aranymíves is bélyegez libertásokat.,, Vallomását Zindl Mihály és Kitsch János Ferenc tanúk megerősítették. A gróf Bars megye alispánjához tette át az ügyet további vizsgálat és a tettesek megbüntetése érdekében.¹⁹

Rákóczi lelkiismeretességére és gondosságára jellemző, hogy erre a visszaélésre is gondolt és próbálta megakadályozni. Hellenbachnak Terebesről 1707 augusztus 24-én írt levelében figyelmébe ajánlotta, hogy vigyázzon a vésetek finomságára és tisztaságára: „... quod parvo illo sigillo, quo monetae signari coeptae sunt, facile per aeruginem vel corroso vel indistiquibili redito eadem iterum falsariis suppeteret, occasio nova signata seu sigilla illa, de quorum sculptura jam informationem acceperit, tum polite et exacte perfici procuret, ut ob polituram nec imitari possint, nec per aeruginem consumi, quibus tandem sigillis signatarum monetarum typum quoque in thypographiis excudi et imprimi parabimus, ut vel exinde apud omnes constat, quomodo queat legitime a falsa distinguere moneta.”²⁰

E nyomtatvány, ha el is készült, aligha maradt korunkra. Rákóczi pénzügyi rendeleteit legteljesebben a megyei leváltárak őrzik, sehol sem akadtam rá. Megmaradtak azonban Rákóczi pénzei, s ezek tudományos szempontok szerint, s az itt is közölt adatok alapján való osztályozása értékes adalékokkal szolgálhat a kuruckori hamispénz-verés történetéhez.

Esze Tamás.

¹⁷ Hellenbach-hoz 1707 augusztus 24-én írt levele szerint.

¹⁸ Irinyi 1707 augusztus 15-én kelt levele a Károlyi-levéltárban van: 1707 Aug. Fasc. A. No 42.

¹⁹ Richter i. m. 120—121.

²⁰ Fogalmazvány Hellenbachnak Selmecen 1707 aug. 9-én kelt levelén. (O. L. Missiles.)

Pénzértékelési adatok II. József korából.

A Hajdúkerület districtualis nótáriusa 1786. február 10-én a következő értesítést küldte az arany értékelése ügyében Hajdúböszörmény város hadnagyához:

Midőn kegyelmesen tapasztalta volna ő Felsége, mintegy átaljában az Európában levő kereskedésben, mind pedig kiváltképen, hogy némely külső tartományokban az aranyok az ezüsthöz való valora feljebb emeltetett volna annál, mint az ő Felsége tartományaiban eddig meghatározottat volna, melyből következésképen könnyen következhetnek, hogy az ő Felsége arany pénzei a külső országokban, ahol azoknak valora nagyobb, apródonként kihordattatnának. Ahoz képest méltóztatott eő Felsége annak elkerülésére, hogy az örökös tartományokból az arany pénz ki ne fogyna, a következő rendelkezéseket tenni:

1° A formális császár aranyoknak (melyek különben a rendes mértéket megütik) valora

1 ^o Februárius a. c. 786	4 Rft 30 kr
2 ^o Az egész Souverindor	13 „ 20 „
a fél „	6 „ 40 „

3° A formalis körmöczi aranyak pedig usque 1° Január . 1788. amennyiben fognak járni, mint a császár aranyok, u. m. 4 Rft 30 kr. Annak utáná pedig nem fog folyó pénz lenni, hanem mint az alább §. 5.

4° A más több aranypénzek nemei pedig, melyek eddig az ő Felsége tartományaiban folyamatban voltak usque ultiman Decembris a. c. 786. e következő valorúak lesznek:

Maylandi uj Zekhino	4 Rft 22 kr
„ „ Doppia	7 „ 12 „
Florentiai Gigliato	4 „ 22 „
Venetia Zekhino	4 „ 22 „
Bavariai és Szaszburgi arany	4 „ 20 „
Hollandiai és más ugynevezett ord. arany.	4 „ 18 „
Franciai Louis D' or, melyek Ao. 1726 usque 1784	
inclusive verettettek	9 „ 12 „
Franciai új Louis D.or, mely ao. 1785 veretett	8 „ 37 „

N. B. Ezeknek rendes mértéke a sub 15. Sept. 1785. költ patens szerint fog lenni, azt kell mindazonáltal itt megjegyezni, hogy a mely pénz nemei ezen patensben nem volnának, úgy mint a majlandi uj Doppia 48 grand és az uj Franciai Louis D. or ab 1785. 2 Arany és 11 grán mértékű.

5° A megirt időnek eltelte után u. m. a 1° Január 1787. a megnevezett eddig megszenvedendő aranyak sem a közönséges Cassákban, sem az egyéb folyamatban, adásban, vevésben nem fognak úgy acceptáltatni, mint folyó pénzek, sem azoknak elvételére senkit is kényszeríteni szabad nem lesz, hanem azokat a ki nem nevezett aranyokat is, valamint egyéb portékákat az adónak és a vevőnek tetszése szerint kiadni és bévenni lehet, és annak az illendő helyen leendő bejelentés után szabadon minden fizetés nélkül az országból kivinni és behozni megengedtetik és az aranyokkal való kereskedés eránt költ tilalmak felszabadittatnak. Ezt mindazonáltal csak a privátus emberek közt lévő kereskedésre nézve értvén, nem a Cassák mellett lévő Tisztekre, akikre nézve az eddig való tilalom a maga erejében megmarad. Hasonlóképen ezen szabad kereskedésből kivétetik mind az az arany is, mely az Eő Felsége tartományaiban levő bányákban természetetik, és a folyó vizek fövényeiből kimosattatik, amelyeknek vétele avagy váltása egyedül az Aerariumban reserváltatik.

6° Hogy pedig mindennek módja legyen az illetén a megirt idő eltelése után nem folyó aranyokat folyó arany vagy ezüst pénzzel felváltani, kegyelmesen rendelte Eő Felsége, hogy azok a pénzverő és váltó házaknál bévétessenek: az ugynevezett Pagamentgold egy Bétsi Márk

érő 359 fba és 30 krba az egész aranyak pedig az alább megírt módon kész jó folyó pénzen semmi titulus alatt abból semmit ki nem fogván, felváltassanak és bévétessenek.

Az arany megnevezése	Az egy darabnak kell mérték szerint nyomni		Fog fizettetni érte		A hibás aranyból minden gránért elhuzatik.		
	Arany	Gran	Rf.	kr.	dr.	kr.	dr.
Maylandi uj Zeccino	I	4	4	26	2	4	—
„ „ Doppia	I	48	7	19	2	3	2
Florentiai Gigliato	I	—	4	26	2	4	—
Veneciai Zecchino	I	—	4	26	2	4	—
Bavariai és Salisburgi arany	I	—	4	24	—	4	—
Hollandiai és más ugy nevezett ord. arany	I	—	4	23	—	4	—
Régi Francia Louis Dor ab 1726 usque 1782 inclusive	2	20	9	22	—	3	2
Uj Francia Louis D'or ab 1785	2	11	8	47	—	3	2

(Az első rovat számadatait magam állapítottam meg a kéziratban lévő javított számjegyekből, amelyek az átírás miatt tisztán nem olvashatók. A fejléc első rovatának nevét: Az arany megnevezése, magam adtam a külső rend kedvéért, a kéziratban ugyanis ez a rovat üresen, megnevezés nélkül van, csak az arany nevek vannak feltüntetve.)

Hajdúböszörmény város XVIII. századvégi protocollumából közlöm még a következő pénzértékelési, pénzátszámítási hirdetményeket:

1778. júl. 5. Hajdúböszörmény communítása bizonyos szoros szükségnek tellyesítésére kintelenítettvén egyik debreceni polgártól törvényes contractusra felvenni Hat száz Huszon négy Vonás Forintokat, az alább itten specificált monetában illy declaratióju Conditio és ajánlás alatt hogy hasonló Speciesű ezüst és arany Pénzül a Terminus eltelésével akármikor Creditor Eökigyelme kívánni fogja a Nemes Város lefizeti.

Specificatio:

Öt egész Sauverin	75 Rft
Három dupla Körmöczi	30 „
Négy dupla Császári	40 „
Huszonkilencz Körmöczi és ugyanannyi Császári	292 „
Hetven nyolcz Tallérok	186 „
És négy 30 kros s egy máriás	1 „

1779. január 20. Jóllehet a régi Spanyol Talléroknek a melyeken a Spanyol Királynak képe nem volt 2 forintokban és 4 krajtzárookban volt eddigi fojások, de mivel az uj egész Spanyol Tallérok a melyeken Tudniillik a Spanyol Király képe vagyon, négy granummal hibáznak a régi Talléroktól, azoknak fojása 2 forintokban és 3 grajtzárookban határozottatik eő Felsége királyi kegyelmes Patens Levele által, a Fél Spanyol Tallérokké pedig 1 forintba és másfél Krajtzárba. Más királyi Klmes Patens levele átal pedig Felges Asszonyunk adja tutunkra, hogy a Belgiumi Talléroknek fojása egy Krajtzárral fejbebb emeltetett, ugy hogy az egész Belgiumi Tallér Két Rhes forintokban és 30 Krajtzárookban a fél Belgiumi Tallérok pedig egy forintban és 15 Krajtzárookban fog vétetni.

1785. március 5. Azoknak kik Török Országi kereskedést üznek tudokra adatik, hogy Ő Felségének Kegyelmes resolutioja szerent 100. Török Piaster 72 forintot 17 krant 2 denárt tégyen.

1786. február 7. Eő Felsége azoknak a kik bé bizonyíthattyák azt hogy külső országokra Ezer Ausztriai Ittzeni Magyar Országi savanyu Vize ki szálítottak 3 Arany adattassék, Aranyát 4 Rft 20 krt számlálván Kegyelmissen meg határozta.

1788. február 16. Tapasztaltatván, hogy a négy Koronás Tallért ugyan Némellyek 2 Rfrba 14 krba el veszik; de a Három Koronás Tallért annyit érőnek nem tartják azért a Felséges H. Tartó Tanács által mindeneknek adatik tudtára, hogy a három Koronás Tallérok szinte úgy 2 ft. 14 krba, és az ilyen forintosok 1 ft és 7 krba járnak és annyiban kelletik el venni, valamint a melly Tallérokon vagy forintosokon négy Korona vagyon.

1788. február 26. Mindeneknek tudtára adatik hogy Ő Felsége a Koronás Tallért melly ennek előtte 2 ft 14 krba vetetődött: ugy a Koronás forintost, melly 1 ft 7 krt érő volt, amaszt 2 ftba 16 křa, ezt pedig 1 ftra 8 kra, nem különben az egész névértékű Hollandus aranyat mellyben egy Gran hijjával kevesebbnek lehet lenni 4 fřa 26 křa fel emelte, és ezen pénz nemeinek a fel emelt értékbe való közönséges el vétele következő Mártius Havának 1st Napjától fogva kezdődik.

H. Fekete Péter.

A Szentjobb hazahozatalára készült érmek (1771).

Annak a nevezetes eseménynek az emlékére, hogy a Szentjobb Raguzából Mária Terézia közbelépésével 1771-ben Budára visszakerült, emlékérem és jeton is készült és a következő sorokban e jelzetlen érmek mestereinek megállapításával kívánunk foglalkozni, ismertette röviden magát az ünnepi eseményt is, mely az érmek keletkezésére alkalmul szolgált.¹

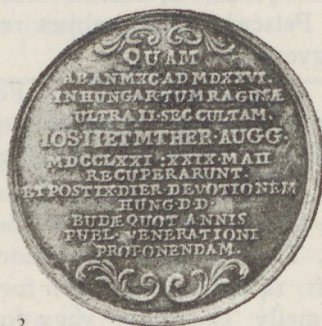
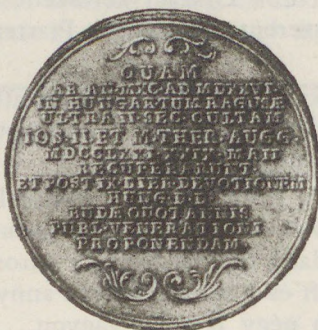
Nem tudjuk, mikor került a Szentjobb Raguzába, de 1590-ben mindenesetre már ott volt. A XVIII. században Pray György fordította rá szélesebb körök figyelmét, majd pedig Szendrey Benedek kamarai levéltárnok jelentéstétele révén a királyné érdeklődése is felébredt e nevezetes erekllye iránt. A visszaszerzésre azonban csak 1770-ben nyílt kedvező alkalom, mikor a királyné megerősítette I. Lipót császár 1684. évi okiratát, mellyel ő Raguzát császári védnökség alá fogadta. Ezzel Mária Terézia lekötölte a köztársaságot, mely aggodalomban élt a fenyegető orosz veszély miatt. Hálából a köztársaság, mely 1771. jan. 4-én fordult a királynéhoz, 11 nap mulva a Szentjobbot a dominikánusoktól 200 tallérért megváltotta és a királynénak felajánlta. Bona János szenátor vitte Bécsbe és április 9-én érkezett meg vele ide a küldöttség. Minthogy azonban Bona április 18-án meghalt, két tanácsos jelent meg, mint követ. A királyné május 1-én vette át a Szentjobbot. Június 29-én Schönbrunnba vitték, ahol az udvari kápolna főoltárán nyilvános tiszteletre 9 napig volt kitéve, majd a Hofburg kápolnájában helyezték el július 8-án, ahonnan azután Magyarországra szállították.

A királyné maga rendelte el a visszaadást és egyben megparancsolta, hogy Budán az udvari templomba az angol kisasszonyok gondjaira bízva helyezték el. Kormánybiztosul Bajzáth József püspököt nevezte ki, aki Gondola Ferenc püspök raguzai ügyvivővel együtt, Hadik János a nemes testőrség kapitánya és hat magyar nemes testőr kíséretében három udvari fogaton július 15-én indult a Szentjobbal Magyarországra. Július 20-án érkeztek meg Budára, hol 21-én reggel 8 órakor magyar szentbeszéd után indult a menet a plébánia templomból az udvari kápolnába. Az erekllyét Migazzi bíboros érsek követte. A Szentjobb átadásának királyi biztosai Grassalkovich Antal a kamara elnöke és Hadik András a lovasság főnöke volt. Grassalkovich a hitelesítő okmányt átadta Scheiner János prépostnak és az angolkisasszonyok főnöknőjének. Ezután a prépost az erekllyét a főoltárra helyezte, a bíboros Tedeumot intonált, Gondola püspök pedig németnyelvű

¹ G. Pray, Dissertatio historico critica de sacra Dextera diei Stephani, Vindob. 1771. Uxa József, A budavári királyi kápolna 1934. 239. l.

1

2

3

4

szentbeszédet tartott, végül Salbeck püspök szentmisét celebrált. Magáról az átadás tényéről „reversalis“-t vettek, mely az Országos Levéltárba került.

Ennek a kimagasló ünnepi eseménynek az emlékeztetere készítettet a királyné érmekezt és pedig nagyobb emlékérmek és kisebb jetont. Az érmek leírása egyébként a következő:

1. Emlékérem.

E) DEXTERA B · STEPHANI REGIS ET CONFESSORIS GLORIOSI · *
Koronázott barokkizlésű ereklyetartóban párnán a Szent Jobb.

H) Két kartusszerű díszítmény között 12 sorban QUAM / AB AN · MXC · AD MDXXXVI ·
| IN HUNGAR · TUM RAGUSÆ | ULTRA II · SEC · CULTAM | IUS · II · ET
M · THER · AUGG · | MDCCLXXI · XXIX · MAII | RECUPERARUNT · | ET
POST IX · DIER · DEVOTIONEM | HUNG · D · D · | BUDÆ QUOT ANNIS |
PUBL · VENERATIONI | PROPONENDAM ·

MTM ezüst 42 mm, 26·10 g, ón 42·5 mm.

2. Emlékérem.

E) Mint előbb.

H) Eltérő a felső díszítmény, a felirat első sora és a díszítmény között nagyobb térköz,
végül eltérő pontozás a feliratban: QUAM / AB AN: MXC · AD MDXXXVI · / IN
HUNGAR · TUM RAGUSÆ | ULTRA II · SEC · CULTAM · | IOS · II · ET
M · THER · AUGG · | MDCCLXXI: XXIX · MAII | RECUPERARUNT · | ET
POST IX · DIER · DEVOTIONEM | HUNG · D · D · | BUDÆ QUOT ANNIS |
PUBL · VENERATIONI | PROPONENDAM ·

MTM ezüst 42 mm, 26·03 g. Schau und Denkmünzen Wien 1782. 331. l. Széch.
67. t. 67. sz. Weszerle XXVII. t. i.

3. Jeton.

E) DEXTERA B. STEPHANI REGIS ET CONFESSORIS GLORIOSI · *
Éremkép, mint előbb.

H) Két kartusszerű díszítmény között 10 sorban QUAM | AB A · MXC · AD M DXXXVI · |
IN HUN · TUM RAG · /ULT · II · SEC · CULT · | IOS · II · ET M · THER ·
AUG · | MDCCLXXI · XXIX · MAI · RECUP | ET POST · IX · DIE · DEVOT ·
HU · D · D | BUD · QUOT AN · | PUB · VENERAT · | PROPONEND.

MTM arany 25,5 mm, 4,37 g, ezüst. 25 mm 4 g. Széch. 67. t. 68. sz.

4. Jeton.

E) Mint előbb.

H) Mint előbb, csak a díszítmények rajza eltérő és a felirat felső sora közelebb van a felső díszítményhez.

MTM ólom 25 mm.

Az érem és jeton verőtöveit jelenleg a bécsi főpénzverő verőtőgyűjteménye őrzi.² Azonban itt csak négy verőtő található (az egyik érem elő- és hátlapja, továbbá az egyik jeton elő- és hátlapja). A Stempelsammlung leírása szerint a 2. számú érem és talán a 4. sz. jeton verőtövei lehetnek ezek.³ Magyarázatra szorul tehát, hogy miért van két változat mégis úgy az érmek, mint a jetonok között. Összehasonlítva az emlékérem két változatát, azt látjuk, hogy az 1. számú érem verete tisztább, betűi egyenletesebb és élesen vésettek, míg a 2. számú éremnél úgy tűnik fel, hogy különösen a hátlapi felirat betűi átvésésen estek keresztül. Hasonló átvésésre engednek következtetni a 4. számú jeton betűi is. Véleményünk szerint tehát az eredetileg elkészült verőtövekkel verték volna kezdetben az 1. számú érmet és a 3. számú jetont, majd pedig a sok verés miatt kopott verőtöveket kijavították, némileg átvésték (innen az eltérő díszítmény és pontozás a hát-lapon) és az így kijavított verőtövekkel verték tovább az érmeket. Megerősíti ezt a feltevést a 2. számú érem hátlapi mezejében az alsó díszítmény balfelőli részén keresztülszaladó törési hiba is, ami szintén a sok verés miatt a verőtöven keletkezett repedés eredménye szokott lenni. Mindenesetre a verőtövek átvésése és a velük való éremverés már igen korán megtörtént, mert a Mária Terézia emlékérméinek rajzait és leírásait magában foglaló 1782-ben megjelent munka már ennek a 2. számú átvéselt éremnek a képét közli,⁴ amint azt a hátlapi éremkép kétségtelenül bizonyítja. A vert barokk érmeknél egyébként az egyes veretek között hasonló, apró-cseprő eltérésekre gyakran akadunk és ezeket semmi egyébbel nem lehet magyarázni, mint a verőtövek átvésésével, illetve kijavításával. Hamisításra vagy utánzatra nem lehet gondolnunk, egyrészt az át nem vésett részek tökéletes egyezése miatt, másrészt pedig a vert érmek nagyszámú veretése következtében, ami előfordulásukat gyakorivá tette s kizárt minden ritkasággá válást, ami pedig az utánzatok mindenkorai fő mozgató erejének tekinthető.

Úgy az érem, mint a jeton nyilvánvalóan Bécsben készült, de egyik sincsen jelezve, tehát a mesterüket csak közvetett módszerrel állapíthatjuk meg. Az emlékérem mesterére nézve a közvetlen útmutatást az érem azon névtelen ismertetője nyújtja, aki az egyik korabeli folyóiratban Anton Widemann egyéb újonnan készült műveit felsorolva megemlíti a mi érmünket is a következő megjegyzéssel: „Diese Denkmünzen ist in Gold und Silber, von verschiedener Grösse ausgeprägt worden. Zeichnung, Fleiss und Deutlichkeit erblicket man hier durchgehens. Sie macht ihren Verfertiger viele Ehre und Beweise, dass er mit Recht unter die österreichischen Künstler gehöre.”⁵ A másik két ismertetett érem a Sonnenhof-i Szent József-templom alapköletételére (1771. ápr. 28. Stempelsammlung 968) és Ferdinánd főhercegnek Maria Beatrix modenai hercegnővel való esküvőjére (1771. okt. 15. Stempelsammlung 972) készült emlékérem, mindkettő Widemann jelzett műve, tehát ebből is következik, hogy a harmadik ismertetett jelzetlen emlékérem is az ő vésője alól került ki. Ezek szerint tehát az érem készítője Anton Franz Widemann (Wiedmann, Wiedemann) bécsi éremművész lenne. Tekintve, hogy az ismertető cikk 1772-ben, tehát közvetlenül az érem elkészülte után írja le az újdonságot s dicséri annak mesterét, a feljegyzést hitelesnek

² Katalog der Stempelsammlung des Hauptmünzamt in Wien, II. 969—970. (1376—79) sz.

³ A jelenlegi viszonyok között Bécsből nem lehetett a verőtövekről leveretet kapni.

⁴ Schau- und Denkmünzen der Kaiserinn Königin Maria Theresia, Wien 1782. 331. lap már ennek a 2. sz. átvéselt éremnek a képét közli.

⁵ Anzeiger aus K. K. Erbländer II. 1772. 12. l.

fogadhatjuk el. Widemann egyébként fővénkö volt a bécsi főpénzverőben (1758—1778 között). A csehországi Dux-ban született (1724. jún. 21.), 1749-ben került Bécsbe, ahol az acélbavést Bartholomäus Schega-nál tanulta, 1758. júl. 1-én nevezték ki vésnökke (Medaillen-Stockschneider) a bécsi főpénzverőhöz, ahonnan 1778. jún. 12-én ment nyugdíjba, de azért tovább is dolgozott a pénzverő részére, meghalt 1792. dec. 13-án.⁶ Számos emlékérmé ismeretes, melyek között magyar vonatkozásúakat is találunk. Így II. József császár és Lipót főherceg látogatására a magyar bányavárosokban (1764), Szent István-rend alapítására (1764), gróf Zichy Ferencre (1774) és az esztergomi Szent István-templom alapkövetételére (1768). Egybevetve a Szentjobb hazahozatalának emlékére készült érmét többi műveivel, közöttük stílusos egyezéseket is fedezhetünk fel. Különösen az említett sonnenhofi és esztergomi érmek jöhetnek figyelembe ezen a téren, mert mindkettőnek a hátlapját csupán felirat tölti ki, akárcsak a mi érmünkét. Mindhárom emlékérmén rendkívül egyezők a betűtípusok és általában az egész feliratos szöveg karaktere, különösen jellemző azonban a felirat felett és alatt elhelyezett kartusszerű díszítmény — kisebb-nagyobb változtatásoktól eltekintve — azonos előfordulása mindhárom emlékérmén. Az egykorú ismeretű nyilván köztudomású közlését tehát mindenben megerősítik a többi számbavehető körülmények is és bár hiteles okmányoszerű forrásadat nem is áll rendelkezésünkre, a fent részletezett bizonyítékok alapján a Szentjobb hazahozatalára készült nagyobb emlékérmé mesterét kétségtelenül *Franz Anton Widemann* bécsi pénzverdei vésnök és éremművész személyében határozhatjuk meg.

Azt kellene feltételezni, hogy a kisebb jeton egyszerűen az emlékérmé kisebbített változata és ugyanazon mester műve, mint maga az emlékérmé. A valóság azonban nem ez. Jelezve ugyan a jeton sincsen, de az eredeti verőtövek közt az előlapi bélyegzővason (Stempelsammlung 1378) H-alakú jelzés található.⁷ A Stempelsammlung meghatározása szerint ez a jelzés Wenzel Haynl vésnök jegye, aki 1769. márc. 4. óta dolgozott a bécsi pénzverőben. 1769—77. közötti évekből van adat még róla.⁸ Az említett katalógus Haynl névvel kapcsolatban összesen 10 érem verőtöveiről tesz említést, melyek két pénzverésre szolgáló verővas kivételével mind hasonló jetonok veréséhez készültek. Azt látjuk az itt felsorolt verőtövek alapján, hogy 1770—73. között Widemann és Haynl számos esetben együtt dolgoztak olymódon, hogy Widemann készítette a nagyobb emlékérmét, Haynl pedig az érem tárgyával összefüggő és többnyire az emlékérmé mintájára vert jetont. Számos analóg példát sorolhatunk fel. Így pl. Mária Antonia főhercegnő és a még akkor trónörökös XVI. Lajos esküvője alkalmából 1770-ben (Stempelsammlung 952), mikor a jeton előlapján W. H. jelzés foglalt helyet, majd ugyanazon évben abból az alkalomból, hogy Miksa főhercegnek a német lovagrend ruháját ünnepélyesen átnyújtották (Stpl. 958) szintén W—H jelzéssel. 1772-ben Mária Beatrix modenai hercegnő és Ferdinánd főherceg esküvője alkalmából készült jetonnak az előlapi verőtöve visel *Hainl* jelzést (Stpl. 973). Hasonló az eset Caroline v. Lothringen hercegnő halálára készült jetonnál is (Stpl. 991), csak itt a hátlapi verőtöven látható a *Hainl* jelzés. Végül Wenzel liechtensteini fejedelem halála alkalmából készült jeton előlapján H jegyet, ugyanezen előlap verővasán *Hainl* jelzést figyelhetünk meg (Stpl. 1022). A jetonnal egyező emlékérmé mestere mindenesetben Widemann volt. A felsorolt analógiák kellőképpen meggyőzhetnek arról, hogy a mi jetonunk verővasán észlelt jelzést is Haynl személyével hozzuk összefüggésbe és a Stempelsammlung meghatározását teljes mértékben meggyőzőnek fogadjuk el. E körülményes egyeztető módszer segítségével megállapítható tehát, hogy a Szentjobb hazahozatala emlékére készült nagyobb emlékérmé mestere *Franz Anton Widemann*, a kisebb jetoné pedig *Wenzel Haynl* volt, mindkettő a bécsi főpénzverő vésnöke.

Úgy az érem, mint a jeton aranyból és ezüsből került kiverésre. A jeton aranyverete aránylag elég gyakori, az érmé kevésbé. Az emlékérmé az Éremtár gyűjteményében is csupán ezüstveretben fordul elő, viszont egy arany példányát állítólag bezárták a régi ereklyetartóba. Ezt az aranypéldányt a régi ereklyetartóval együtt 1862-ben, mikor a Szentjobbot a mai ereklyetartóba helyezték át, Esztergomba küldték volna.⁹

⁶ Stempelsammlung IV. 1906. 1365—66. l.

⁷ Stempelsammlung 1378. (970) sz. K-alakú jelzés található.

⁸ Stempelsammlung IV. 1262. l.

⁹ Uxa József i. m.

Úgy az érem, mint a jeton az előlapon magát a Szentjobbot ábrázolja az ereklyetartóban. Uxa József azt írja az ereklyetartóról, hogy a Szentjobb régen is kettős ereklyetartóban nyugodott. Az első ereklyetartókat Mária Terézia készítette, melyeket azután 1862-ben Lippert József tervei szerint készült neogótikus ereklyetartókkal helyettesítettek. A Mária Terézia-féle barokk ereklyetartót találjuk a mi érmeinken és felmerült a kérdés ezzel kapcsolatban, hogy az éremkép nem készült-e metszetábrázolás után. Két egykorú metszetet vizsgáltunk egybevetés végett. Az egyik a Magyar Történelmi Képcsarnok gyűjteményéből¹⁰. Ez elég távol áll az éremképtől. A másik pedig egy 1771-ben, tehát az érem készülése idején megjelent könyvből való¹¹ és ez már közelebb áll az érem ábrázolásához. De egyik metszet sem eléggé meggyőző analógia annak feltételezésére, hogy az éremkép esetleg az ő rajzaik nyomán készült volna és így ezt a lehetőséget egyelőre el kell ejtenünk.

Az érmek tényleg kiverésre került példányszámáról adataink nincsenek és a szétosztás módjáról sem, de hasonló analógiák alapján feltételezhetjük, hogy a nagyobb emlékérmék az ünnepélyen résztvevett jelentősebb személyiségek, a kisebb jetonok pedig a többi hivatalos szereplők és résztvevők között kerülhettek kiosztásra.

Huszár Lajos.

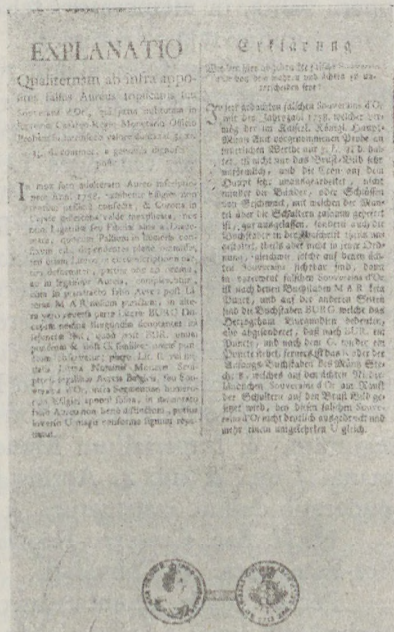
Numizmatikai vonatkozású egyleveles nyomtatványok.

Az egyleveles nyomtatványok összegyűjtésének tudományos fontosságát már régen felismerte a bibliográfia. Mint ritka és értékes nyomtatványok a könyvgyűjtők érdeklődésének tárgyai, mint történeti források a kutatók érdeklődését keltik fel. Sokkal nagyobb mértékben ki vannak téve az elkallódásnak vagy a megsemmisülésnek, mint a könyvek vagy újságok, ezért is jelentős tudományos feladat rendszeres gyűjtésük és publikálásuk.

A magyar numizmatikai irodalom még nem igen vett tudomást arról, hogy vannak olyan egylevelesek is, melyek numizmatikai vonatkozásúak. Pénzügyi hatóságok rendeletei ezek a pénzforgalom szabályozása és a pénzhamisítás megakadályozása érdekében. Többnyire levéltári anyagban fordulnak elő, ezért számuk csak lassan, rendszeres és körültekintő kutatómunka során gyarapodhatnak. E közleményünkkel a gyűjtők és a kutatók érdeklődését szeretnénk felkelteni abban a reményben, hogy összegyűjtésük és a Numizmatikai Közlönyben való publikálásuk által számottevő forrásanyagot bocsátunk a magyar pénztörténeti kutatás rendelkezésére.

Most három XVIII. századbéli nyomtatványra szeretnénk felhívni olvasóink figyelmét.

Az elsőnek csak emlékezete maradt fenn II. Rákóczi Ferencnek abban a levelében, melyet br. Hellenbach János Godofréd kamarai főadminisztrátorhoz 1707. augusztus hó 24-én Terebesről írt. E levelében a fejedelem rézpénz felülbélyegzése során előállott és még elkövetkezhetők zavarok megszüntetése érdekében ad utasításokat, s különösen a bélyeg vésetének finomságát és tisztaságát ajánlja figyelmébe: „... quod parvo illo sigillo, quo monetae signari coeptae sunt,

¹⁰ Nem lehet tudni, honnan van kivágva.

¹¹ Rövid tudósítás ájtatos imádsággal és énekekkel együtt Szent Istvánnak... dicsőséges jobb kezéről, Bécs, 1771. A metszet képe közölve Szent István Emlékkönyv, 1938. III. k. 49. l.

facile per aeruginem vel corroso vel indistiquibili redito eadem iterum falsariis suppeteret, occasio nova signata seu sigilla illa, de quorum sculptura jam informationem acceperit, tum polite et exacte perfici procuret, ut ob polituram nec imitari possint, nec per aeruginem consumi, quibus tandem sigillis signatarum monetarum typum quoque *in thypographiis excudi et imprimi parabimus*, ut vel exinde apud omnes constat, quomodo queat legitime a falsa distinguere moneta.“ (Fegalmazvány Hellenbach Selmecen 1707 aug. 4-én kelt levelén: O. L. Missiles.)

Ilyen nyomtatvány még nem került elő, ebből azonban egyáltalán nem következik az, hogy nem is készült. A kuruc hírlapnak, a *Mercurius Veridicus*-nak csak egyes számai ismeretesek, s az olyan nagy számban készített nyomtatványokból is, mint a kuruc tábornokok (Forgách, Pekry) protekcionális-levéli úrlapjai, csak egy példány maradt korunkra. A fejedelemért való imádság kinyomatásáról is csak levéltári adataink vannak, pedig valószínűleg két nyomdában (Zsolnán és Nagyszombaton) is kinyomatták. Előkerülhet még e pénztörténeti szempontból, a gyűjtés szempontjából is, fontos nyomtatványa a kurucoknak.

A Habsburg-korszak emléke az a két egyleveles nyomtatvány, melyet itt szószerinti szövegükben adunk.

EXPLANATIO / Qualiternam ab infra appo- / situs falsus Aureus triplicatus seu / Souverans d' Or, qui juxta institutum in / supremo Caesareo-Regio Monetario Officio / Probam in intrinseco valore duntaxat 3. xr. (3¹/₄ d. continet, a genuinis dignosci) possit? /

In mox fato adulterato Aureo inscriptio- / nem Anni 1785. exhibente Effigies non / tantum pessime confecta, & Corona in / Capite quiescens valde inexplicata, nec / non Ligaturae seu Fibulae alias a Diade- / mate, quocum Pallium in humeris con- / fixum est, dependentes plane ommissae, / sed etiam Literae in circumcriptione par- / tim deformiter, partim non eo ordine, / ac in legalibus Aureis, conspiciuntur, / cum in praeattacto falso Aureo post Li- / teras M A R nullum punctum, in alte- / ra vero reversa parte Literae B U R G Du- / catum nempe Burgundiae denotantes ita / sejunctae sint, quod post B U R. unum / punctum & post G. similiter unum pun- / ctum observetur; porro Lit. R vel ini- / tialis Litera Nominis Monetae Scul- / ptoris legalibus Aureis Belgicis, seu Souverains d'Or, infra Segmentum humero- / rum Effigiei apponi solita, in memorato / falso Aureo non bene distinctum, potius / inverso U magis conforme signum repe- / riatur. /

Két hasábos folio alakú, nyomdajelzés nélküli nyomtatvány. Bilingvis, az egyik hasáb latin, a másik német szöveget tartalmaz. Az Országos Levéltárban található Lymbus Ser. III. Saec. XVIII. Fasc. 13. jelzet alatt.

Ugyancsak az Országos Levéltár e gyűjteményének 28. kötegeből került elő egy másik quart alakú tisztán latin szövegű nyomtatvány:

UT Benignis Patentalibus Regiis circa pondus Au- / rearum Monetarum, qualiter dehinc observan- / dum, postremo emanatis, & isthuc Officio sub / 2. praeteriti Mensis Maij intimatis cum majori exactitudine, / & accuratia satisfieri veleat, isthic adnexum novum Au- / rearum Monetarum pondus per Caesareo-Regium ponde- / rum adjustmentis Officium Viennense rectificatum eidem / Officio eo cum Mandato transmittimus, ut in conformi- / tate praeallegatarum Benignarum Patentialium Regiarum, / & in iisdem praescriptae Normalis Dispositionis sublatis ve- / teribus ponderibus nonnisi juxta hocce novum pondus / Aurearum Caesareo-Regiarum, & Imperialium Monetarum / utpote earundem, quae in primaevus de 30. Martii emana- / tis, & sub 4. Aprilis Cameraliter intimatis Benignis Paten- / talibus continentur, ponderatio dehinc instituat, & ob- / servetur. Posonii, die 1. Julii Anno 1771. /

N. N. Sac. Caesareo-Regiae Apostolicae Majestatis / Regiae Camerae Hungarico-Aulicae Vice-Prae / ses, & Consiliarii.

Pecsét egyik nyomtatványon sincs. Az elsőnek közölt nyomtatványnak numizmatikai érdekessége, hogy a szöveg alján megtalálható a leírt hamisítvány képe. Ilyen képábrázolások különösen becessé teszik ezeket a nyomtatványokat.

Esze Tamás.

TÁRSULATI ÉLET

Halálesetek. Az 1945. év folyamán a halál széles rendet vágott tagjaink sorában. Sok értékes, régi tagunk elvesztésében kell belenyugodnunk, köztük olyanokéban is, akik a társulat vezetésében jelentős szerepet töltöttek be. Elhunyt többek között **Sesztina Nagybakay Jenő** vas-kereskedő Debrecenben 1944. okt. 24-én. Fájdalmas veszteség volt **Lauringer Ernő** ny. gimn. igazgató elhalálózása Sopronban 1944. okt. 30-án, aki nemcsak mint a soproni múzeum igazgatója szerzett érdemeket a múzeum éremgyűjteményének szakszerű gondozásával, hanem számos tanulmánya által tudományosan is művelte a numizmatikát. Soproni és kőszegi emlékérmekről szóló összefoglaló tanulmányai, valamint a gr. Széchenyi Istvánra vonatkozó érmek leírása a jelentősebb idevágó művei. **Boschán Károly** az Asbestos rt. ny. igazgatója 1944. dec. 22-én ért tragikus véget, hasonlóképen **Blum Imre** rt. igazgató is 1944. dec. 30-án. Szomorúan tragikus körülmények között pusztult el **dr. Farkas Zoltán** ügyvéd az Éremművészeti Egyesület főtítkára. Páratlan agilitással működött a modern magyar éremművészet propagálása terén és főként külföldi kiállítások sikeres szervezésével igyekezett ezt minél ismertebbé tenni. Ő maga egyben szobrászművész is volt és számos művészi kivitelű emlékérem és plakett fogja őrizni emlékezetét. 1945. jan. 24-én hunyt el **dr. Pláner József** éremkereskedő. Nemzetközileg ismert és kitűnően vezetett üzlete révén igen jelentős szerepet töltött be a numizmatikai élet fejlesztése és fenntartása terén. Sajnálattal vettük tudomásul **dr. Sötér Géza** MÁV főintéző alapító tagunk elhunytát 1945. márc. 19-én. Lelkes híve volt a régészetnek és a numizmatikának. Gyakran szerepelt a társulati felolvasó üléseken és irodalmilag is művelte tudományunkat. Numantia pénzügyeiről írt kisebb cikke, valamint a budapesti egyetem éremtára történetének az összefoglalása az ismert művei ezen a téren. Hűséges és ragaszkodó tagtársunk távozott el az élők sorából **Garabán Lajos** szfv. mérnök személyében 1945. máj. 16-án. Egyik pótolhatatlan vesztesége a társulatnak **Szentgáli Károly** ny. isk. igazgató, a társulat tiszteletbeli tagjának és főtítkárának 1945. máj. 24-én bekövetkezett halála. Érdemei messze túlnőnek azon a kereten, melyet a megemlékezés számára ez a rovat nyújt. Életével és jelentőségével alkalmmalag méltó módon fogunk foglalkozni. Egyik legrégebbi tagját veszítette el a társulat **dr. Hütl Dezső** műépítész, műegyetemi tanár személyében 1945. júl. 11-én, aki 30 évvel ezelőtt lépett tagjaink sorába. Nemcsak legrégebbi (1903 óta) tagjaink sorába tartozott az 1945. júl. 12-én elhunyt **Lippay Almássy Károly** ny. gyógyszerügyi főigazgató, alapító tagunk, hanem egyben korban is a legidősebb tagjaink egyike volt. A pátriárka korban is teljes testi és szellemi frissességben lankadatlan buzgalommal fejlesztette gyűjteményét és érdeklődött minden társulati esemény iránt. Másik pótolhatatlan veszteségünk **dr. Procopius Béla** ny. rk. követ, meghatalmazott miniszter, a társulat tiszteletbeli tagjának és alelnökének elhalálózása 1945. júl. 24-én. Érdemeinek méltatásával ugyancsak külön, megfelelő keretek között foglalkozunk. Végül **Schmidég Alfréd** éremkereskedő elhunytáról szereztünk tudomást 1945 nyatán. Kiváló szemű és érzékű numizmatikus volt és különösen a német tallérok tanulmányozása volt kedvelt szakmája. Mint kereskedő sok becses darabot mentett meg gyűjtemények és a tudomány számára. Néhány cikkével tudományos vonatkozásban is művelte az éremtudományt. Őrizzük kegyelettel valamennyi kedves elhunyt tagtársunk emlékezetét.

Általános események. Társulatunk élete az 1945. évben természetszerűleg bizonyos visszaesést mutatott a megelőző évekhez képest. A téli hónapokban egyrészt tüzelő hiányában, másrészt az ostrom és az ostromot követő események hatása alatt 1944. november elejétől egészen 1945. ápr. 19-ig nem tartottunk összejövetelt. Ettől kezdve, ha csökkent látogatottsággal is, de folytattuk a rendes társulati életet. Az ostrom viharai egyesületünk berendezésében az elkerülhetetlen ablaküveg töréseken kívül semmi kárt nem okoztak. Társulatunk ezévi életében a legjelentősebb esemény néhai alelnökünk özvegyének, dr. Procopius Bélánénak azon nemes elhatározása volt, mellyel a férjétől rámaradt éremgyűjteményt és numizmatikai tárgyú könyveket a társulatnak ajándékozta. Az átvétel november hó folyamán meg is történt és ezzel a rendkívüli becses ajándékkal özv. dr. Procopius Béláné a társulat legnagyobb jótévedőinek sorába lépett.

Emlékvacsoránk. 1945. december 6-án tartottuk meg a hagyományos társulati emlékvacsorát, melyet dr. Procopius Béla emlékének szenteltünk. Az emlékbeszédet dr. Huszár Lajos

mondotta el, megemlékezve a kiváló ízlésű műgyűjtő érdemeiről és jelentőségéről. Minthogy az ostrom viharai az emlékvacsorákkal összekapcsolt „Emlékezzünk a régiokról” serleget magukkal ragadták, serlegvacsora helyett egyelőre emlékvacsora néven folytatjuk a társulat ezen szép hagyományát.

Kirándulás. A súlyos közlekedési nehézségek következtében a társulat szokásos nyári tanulmányi kirándulása ez évben elmaradt.

A társulat debreceni csoportja. Működését a háborús események következtében beállott hosszabb szünet után 1945. nyarán újra megkezdte és azt a régi kitartással és buzgalommal folytatja a jelenlegi nehéz viszonyok között is Kanabé Dezső elnök vezetése alatt.

Felolvasás. Az év folyamán a már vázolt események következtében mindössze egy felolvasó ülést tartottunk 1945. máj. 24-én, melyen dr. Faludi Géza főorvos olvasta fel „Orvosi vonatkozású antik érmek” című tanulmányát gazdag éremanyag bemutatásával kísérve.

Társulatunk összejöveteleit minden hét csütörtökjén tartja délután 5 és 7 óra között a társulat (Budapest, VIII., Csepreghy-utca 4. szám, II. em. 15. ajtószám alatti) helyiségében. A nyári hónapoktól eltekintve minden hó második csütörtökjén felolvasást rendezünk és azokon vendégeket is szívesen látunk. Ezen összejöveteleinken egyébként is szívesen állunk mindenkinek rendelkezésére, aki a numizmatika vagy éremgyűjtés terén bármi irányban felvilágosítást akar.

Társulatunk könyvtára ugyancsak minden csütörtökön 4—7 óra között áll tagjaink rendelkezésére. Ugyanakkor megtekinthető társulatunk gyűjteménye is. A kézikönyvtárt tagjaink ezen időponton kívül is használhatják.

Tagdíj fizetési felhívás. Az esedékes tagdíjakat kérjük a társulat javára az 51.010 számú postatakarékpénztári csekkszámán befizetni vagy a társulat pénztárosa, Lafrankó Gyula nevére és címére (Budapest, VII., Erzsébet-krt. 58.) elküldeni. Régi alapító tagjainkhoz azt a kérést intézzük, hogy évenként legalább egy fővárosi rendes tag tagsági díjának megfelelő összeget fizessenek évenként adomány címen a társulat javára, tekintettel, hogy a régi alapítványok a kétszeres pénzromlás következtében értéküket teljesen elvesztették. A társulat alelnöke (dr. Huszár Lajos, Magyar Történeti Múzeum Éremtár) egyébként szívesen áll rendelkezésre azon érdeklődőknek, akik a társulatba tagul belépni kívánnak.

Új társulati tagok. 1945. évben a következő új tagokat vettük fel a társulati tagok sorába:

Rendes tagok:

Ifj. Alföldi András dr., múzeumi gyakornok, Budapest, IV., Ferenc József-rakpart 25. — 1945. V. 17.
Alföldi Mária, egyetemi hallgató, Budapest, VI., Liszt Ferenc-tér 9. — 1945. XI. 8.
Boltizár Géza, ny. honvéd alezredes, Budapest, VII., Damjanich-utca 56. fsz. 2. — 1945. VIII. 2.
Borz László, tkpénztári könyvvezető, Esztergom, Deák Ferenc-utca 7. — 1945. VIII. 2.
Éber Imre dr., orvos, Budapest, III., Árpád fejedelem-útja 38. fsz. 1. — 1945. VIII. 2.
Falussy Károly, cipőszabász, Pestszenterzsébet, Kossuth Lajos-utca 2. — 1945. VIII. 2.
Fehér Istvánné, régiségkereskedő, Budapest, V., Deák Ferenc-utca 8. — 1945. XII. 6.
Ispánki József, szobrászművész, Budapest, VIII., Rákóczi-út 59. — 1945. X. 11.
Koltai István dr., banktisztviselő, Budapest, VII., Dembinski-utca 46. — 1945. XII. 6.
br. Konrád Guidó, régiségkereskedő, Budapest, XIV., Amerikai-út 15. II. — 1945. VIII. 2.
Lakos Jánosné, éremkereskedő, Budapest, V., Harmincad-utca 4. I. 3. — 1945. V. 17.
Lamm György, okl. mezőgazda, Budapest, V., Visegrádi-utca 19. III. — 1945. XI. 8.
Lechner György, tanuló, Budapest, IV., Veres Pálné-utca 29. — 1945. X. 11.

Lechner János, tkpénztári tisztviselő, Budapest, IV., Veres Pálné-utca 29. — 1945. VI. 14.
Lehel István dr., ügyvédjelölt, Budapest, V., Csáky-utca 22. — 1945. XI. 8.
rettegi Moldoványi Dénes, rt. igazgató Budapest, V., Árpád-utca 7. — 1945. XI. 8.
Némédi József, máv. géplakatos, Szob, Jókai Mór-utca 12. — 1945. X. 11.
Paulinyi Oszkár dr., orsz. főlevéltárnok, Wien, VIII., Museumstr. 7. — 1945. X. 11.
Pavlovits Sándor, ny. bankigazgató, Budapest, IV., Veres Pálné-utca 14. — 1945. VI. 14.
Puskás Sándor, szföv. kertészeti intéző, Budapest, II., Batthyány-utca 1. III. — 1945. VIII. 2.
Roszival Miklós, magántisztviselő, Esztergom, Kossuth Lajos-utca 41. — 1945. XII. 6.
Stein Pál, szállodaigazgató, Budapest, VII. Garai-utca 37. fsz. 5. — 1945. VIII. 2.
Szabó János, rendőrségi tisztviselő, Debrecen, Rudolf-utca 14/b. — 1945. X. 11.
Szeleczky Adorján dr., vm. árvaszéki ülnök, Balassagyarmat, Vezér-út. — 1945. IV. 19.
Ifj. Tamás Mihály, műegyetemi hallgató, Budapest, II., Házman-utca 4. — 1945. X. 11.
Triznya József, műegyetemi hallgató, Budapest, XI., Bertalan-utca 11. III. 2. — 1945. X. 11.
Winkler József, közg. hírlapíró, Budapest, VIII., Kőrös-utca 30. I. 5. — 1945. VI. 14.

DEUTSCHER AUSZUG.

Lajos Huszár: In Memoriam Dr. Béla Procopius.

Leben und Charakter des hervorragenden Kunstsammlers, der am 24. VII. 1945. verschieden und seine aus 3500 Stück bestehende Sammlung päpstlicher Medaillen dem Ung. Historischen Museum vermachte.

Aladár Radnóti: Einige Daten über die Consecrationsmünzen.

Vor 15 Jahren fand man in der Gemeinde Szöny (Brigetio) 508 Stück römische Münzen. Die Zusammensetzung des Fundes entspricht den aus dieser Zeit stammenden geschlossenen Funden. Die letzten Stücke des aus Antoninianen bestehenden Fundes stammen von Trebonianus Gallus und Volusianus (251—253. a. D.) Durch Vergleichen der letzten Prägungen konnte festgestellt werden, dass man das Verbergen ziemlich sicher auf das Frühjahr 252. setzen kann. Die letzten Prägungen verteilen sich auf die Prägestätten Rom und Viminacium. Verglichen mit zwei pannonischen Funden, steht dieser dem Bajóter geschlossenem Fund am nächsten. Dieser fällt auf den Herbst des Jahres 251. Auf grössere Entfernung von Pannonien entspricht dieser Fund dem im Belgrader Museum befindlichen serbischen und einem bulgarischen Fund (Szolocsino). Es ist schwer zu definieren, was für ein Ereignis mit diesen Funden verbunden ist, wahrscheinlich ist nur, dass es nicht mit einer gotischen Invasion zusammenhängt. In numismatischer Hinsicht interessieren uns nicht nur die letzten Münzen des Fundes, sondern auch die vorgefundenen Consecrationsmünzen. 11 Stück solcher Münzen sind in diesem Fund von Brigetio-Civilstadtteil. Nachdem sich aber im Bajóter Fund keine Consecrationsmünzen befinden, wirft sich die Frage auf, ob diese Münzen nicht unter Trebonianus Gallus geprägt wurden. Im Fund von Plevén befanden sich keine Prägungen von Trebonianus Gallus, in diesem Fund fand sich eine solche hybride Prägung, welche sich an die Zeit von Trebonianus Gallus anschliesst. Wahrscheinlich wurden diese Münzen auch noch unter Trebonianus Gallus geprägt, was sich auch in einigen Degenerierungssymptomen auf den Altarabbildungen des Revers widerspiegelt. Es ist nicht ausgeschlossen, dass sich auch Prägeunterschiede unter den verschiedenen Stücken zeigen, obwohl die Mehrzahl der Stücke in Rom geprägt wurde.

Maria Alföldi: Jupiter Conservator und das Zeichen des Kreuzes.

Auf einem Licinius-Dukat aus Thessalonica ist das Prägezeichen ausgelöscht und statt dessen ein Kreuz eingraviert. Dieses Kreuz ist wahrscheinlich in der gleichen Zeit mit der Prägung des Stückes daraufgekommen. Die Entstehung des Aureus fällt in den Anfang des Jahres 313. was auch durch die Entwicklungsstufe der Vorderseite auf der vorhergehenden, zu Ende des Jahres 312. geprägten Quinquennalia-Münze resp. Maximinus Daia-Stück gekennzeichnet wird. (Das Bild des Letzteren siehe Maurice, Numismatique, Constantienne, II. 13. Tafel 11.) Das Kreuz kam wahrscheinlich während des zweiten Religionsbürgerkrieges zwischen Konstantin und Licinius auf unser Stück, vermutlich nach der Niederlage des Letzteren bei Tzirallum und vor seiner definitiven Niederlage bei Chrysopolis (3. Juli 324. 18. Sept.). Das Kreuz ist wahrscheinlich das erste Übergangshoheitszeichen im neu eroberten Osten, Konstantins selbstbewusst christliche Auffassung dokumentierend, zum Teil aber als magisches Zeichen zur Schwächung des heidnischen Schutzgottes, Jupiter Conservator gedacht. Auf der Tafel sind alle Dukaten mit der Aufschrift Licinius Augustus, resp. Jovi Conservatori Augg. oder Aug. chronologisch gesammelt; mit Rücksicht auf die kleine Zahl der Stücke und die Stylähnlichkeit der Prägestätten sind alle östlichen Prägestätten des Ostens in der Zusammenstellung vertreten.

András Kerényi: Der Fund von Érsekújvár. Römische und byzantinische Prägungen des IV. und V. Jahrhunderts, resp. dessen Barbarennachahmungen. Das älteste datierbare Stück ist eine Kleinbronze der Aelia Zenonis. Der Fund umfasst die Zeit von 153—477. und wirft ein helles Licht auf die Expansion des byzantinischen Handels zu Ende des V. Jahrhunderts.

Tamás Esze: Falschmünzerei zur Zeit Franz Rákóczi II. Auf Grund zeitgenössischer Quellen zählt Verfasser verschiedene Fälschungen von Kurutzenmünzen auf. Diese

wurden nicht nur im Inland, sondern auch im Ausland gefälscht. Die Fälscher arbeiteten meistens im Grenzgebiet (Máramaros, Ungvár, Dorf Piszana im Komitat Sáros, und in der Gegend von Szomolnok.) Im Ausland arbeiteten die Fälscher auf dem Balkan. Besonders aus Rákóczi-s Verordnung von 19. VIII. 1706. kann man sich ein Bild von der Münzverschlechterung machen. Die falschen Münzen wurden meistens geschmiedet, wir haben aber auch Angaben über vollkommenere Methoden, angeblich arbeitete im Ausland eine Prägemaschine. Wichtige Angabe, dass nach Augenzeugenbericht während der Abstempelung in Kassa die falschen und die guten Münzen sortiert wurden, infolgedessen die Münzen mit Kontremarke als echte Prägungen gelten. Dies kann als Ausgangspunkt bei einer Abgrenzung der legalen Prägungen von den Fälschungen in der übriggebliebenen Kupfermünzenmenge gelten.

H. Peter Fekete: Münzwertbestimmungen zur Zeit Josef II. Auf Grund von Archivangaben gibt Verfasser eine Limitierung der Kaufkraft von kurrenten Münzen bekannt, welche die Auswanderung der Goldmünzen hätte verhindern sollen.

Lajos Huszár: Medaillen zum Anlass der Heimbringung der Heiligen Rechte. (1771.) Beschreibung und Bestimmung von 2 Medaillen und 2 Jetons und der herstellenden Meister, da alle Stücke unsigniert sind. Diese Medaillen wurden in Wien hergestellt. Mit Hilfe alter Quellen (Anzeiger d. k. k. Erbländer II. 1772. 12. Bl.) konnte als Meister der Medaillen der Wiener Anton Widemann, wohingegen als Meister der Jetons Wenzel Haynl identifiziert werden. Auf den Originalprägestöcken der Jetons (Stempelsammlung 1378.) ist die Signatur Wenzel Haynl-s zu finden. Beide Meister waren Angestellte der Wiener Hauptmünze und arbeiteten in mehreren Fällen auf ähnliche Weise zusammen.

Tamás Esze: Einblättrige Druckschriften mit numismatischem Interesse. Verfasser publiziert 3, aus dem XVIII. Jahrhundert stammende Druckschriften. Die Existenz der ersten erfahren wir aus dem Brief Franz Rákóczi-s vom 24. VIII. 1704., das Originalexemplar ist aber noch nicht gefunden worden. Aus Anlass der Abstempelung zur Verhinderung der Fälschungen wurde diese Druckschrift ausgegeben. Die aus dem Jahre 1758. unter Maria Theresia stammende Verordnung hängt auch mit der Falschmünzerei zusammen, während das dritte Exemplar aus dem Jahre 1781. sich mit dem Gewicht der goldenen Imperiale befasst.

Vereinsleben.

EXTRAITS FRANÇAIS.

L. H.: Commémoration de Béla Procopius. Vie et caractère de l'éminent collectionneur mort le 24. VII. 1945. Il a légué sa collection de 3300 médailles de papes au Cabinet des Médailles du Musée Historique Hongrois.

Aladár Radnóti: Quelques informations sur des médailles de consécration. Il y a quinze ans, un trésor de 509 médailles romaines a été découvert dans le village de Szőny (Brigetio). L'assortiment du trésor ne diffère point de ceux des découvertes pareilles de la même époque faites en Pannonie. Le trésor en question consiste en majeure partie d'antoniniennes et les dernières en chronologie sont des frappes de Trébonien Galle et de Volusien (251—253). En établissant des rapprochements, nous pouvons admettre que, selon toute vraisemblance, le trésor fut enfoui au printemps de l'an 252. Les dernières frappes du trésor proviennent partie de l'hôtel monétaire de Rome, partie de celle de Viminacium. Par rapport chronologique à deux autres découvertes faites en Pannonie, le trésor de la ville civile de Brigetio est le plus proche de celui de Bajót dont la date d'enfouissement est l'automne de l'an 252. Quant à la date d'enfouissement du trésor découvert en Serbie et gardé au Musée de Belgrade, celle-ci correspond exactement à l'enfouissement de notre trésor. À ce groupe s'ajoute encore le trésor trouvé à Solocino en Bulgarie. Il serait difficile de dire quels étaient les événements auxquels se rattache l'enfouissement de ces trésors; cependant il ne semble pas probable que ce fût une invasion des Gothes. Au point de vue numismatique, non seulement les dernières pièces, mais aussi bien la présence des médailles de consécration sont d'un grand intérêt. Il y en a onze dans le trésor de la ville civile de Brigetio. Comme nous ne trouvons pas des médailles de consécration dans le trésor de Bajót, la mise en parallèle des deux découvertes soulève la question si ce n'est au temps de Trebonien Galle, qu'on ait frappé ces médailles. D'un côté, nous avons le témoignage de la découverte de Pleven, dans laquelle nous ne trouvons plus de frappes de Trébonien Galle, de l'autre côté on doit considérer l'existence d'une frappe hybride laquelle se rattache au temps de Trebonianus. Il est probable que ces médailles ont été frappées de même au temps de Trebonianus Gallus, et à la suite de ce fait on peut démontrer une dégénération continue quant à la reproduction de l'autel sur les revers. On peut aussi assumer que ces frappes relèvent des différences existantes entre les Monnaies diverses, quoique la majorité des pièces ait été frappée à Rome.

Marie Alföldi: Jupiter Conservateur et le signe de la croix. (Nouvelle contribution à l'histoire de la conversion de Constantin le Grand.) Sur une pièce d'or thessalonicienne de Licinius au Musée de Vienne, la marque de la Monnaie est en partie effacée et à sa place on a gravé le signe de la croix. Il est probable que c'est lors de la fabrication de la pièce, que la croix y fut mise. La date de la pièce est la fin de l'an 313. La preuve en est fournie par que la croix y fut mise. La date de la pièce est la fin de l'an 312, qui précède notre pièce au point de vue du la frappe de quinquennalité de la fin de l'an 312, qui précède notre pièce au point de vue du développement sérial de l'avvers, et de même par la frappe de Maximus Daia simultanément émise. (V.: reproduction de la dernière: Maurice, Numismatique Constantinienne II. 13. Pl. 11.) Selon toute probabilité, la croix a été apposée sur notre pièce d'or pendant la seconde guerre civile entre Constantin et Licinius, dans l'intervalle qui séparait la perte de bataille de Licinius à Tzirallum de sa défaite définitive (3 juillet et 18. septembre de l'an 324.). Cette guerre était d'un caractère religieux. En l'Orient nouvellement conquis, la croix a pu être le signe de souveraineté, employée ici pour la première fois et d'une façon transitoire, ce qui ferait montre de la conception décidément chrétienne du Constantin vainqueur. D'autre part, comme un signe magique, elle a pu servir à diminuer les forces de Jupiter Conservateur, dieu protecteur de l'ennemi païen. Sur la Planche, les ors portant la légende LICINIVS AVGVSTVS, ou IOVI CONSERVATORI AVGG ou AVG, sont réunis suivant l'ordre de développement. En vue du petit nombre des pièces et de la parenté du style des diverses Monnaies, dans l'arrangement toutes les Monnaies de l'Orient sont représentées.

André Kerényi: Une découverte à Érsekújvár. La découverte comprend des frappes d'empereurs romains et byzantins du IVe et Ve siècle, ou bien des imitations barbares de celles-ci. La dernière pièce datable est le petit bronze d'Aelia Zenonis. Ces frappes sont de l'époque de

253—477 et fournissent des renseignements importants au sujet de l'expansion du commerce byzantin vers la fin du Ve siècle.

Thomas Esze: Fabrication de fausses monnaies au temps de François Rákóczi II. S'appuyant sur des sources de l'époque, l'auteur réfère de plusieurs cas de faux-monnayage, l'objet desquels fut la contrefaçon des monnaies de cuivre émises par les insurgés. Ces pièces ont été contrefaites aussi bien à l'étranger qu'au pays même. Les faussaires travaillaient surtout dans les zones frontières (l'auteur en énumère plusieurs dans les régions de Máramaros, Ungvár, Szomolnok et du village Piszana, dans le comitat de Sáros). Quant aux faux-monnayeurs à l'étranger, il faut nommer tout d'abord ceux dans les Balkans. Il devient particulièrement évident de l'ordonnance du 19 août 1706 émise par Rákóczi, que dans les falsifications nombreuses se manifeste le cours de la détérioration de l'argent. La technique était en général celle du forgeage, mais nous avons aussi des preuves témoignant d'un procédé plus avancé, voire peut-être de l'emploi d'un balancier à l'étranger. C'est une information importante que nous donne un témoin oculaire de l'apposition des contremarques aux monnaies à Kassa; selon celui-ci on faisait d'abord un triage des monnaies présentées et en suite on n'apposait la contremarque qu'aux pièces authentiques. Donc, en général, les monnaies pourvues de contremarques, peuvent être regardées comme de bonnes frappes. Cela peut servir comme un point de départ pour séparer dans l'amas des pièces de cuivre les frappes authentiques des faussées.

Pierre H. Fekete: Données concernant l'évaluation des monnaies au temps de Joseph II. Se basant sur des recherches d'archives, l'auteur publie des limitations d'évaluation des monnaies courantes de l'époque, instituées dans le but d'empêcher l'émigration des monnaies d'or.

Louis Huszár: Médailles commémoratives de la restitution au pays de la dextre de S. Étienne, 1771. Il s'agit de deux médailles et de deux jetons non signés, de provenance viennoise. A l'aide des sources anciennes (Anzeiger d. k. k. Erbländer II. 1772, 12. lap) l'auteur prouve que les médailles sont sorties de la main d'Anton Wiedemann, médailleur viennois, tandis que — d'après les marques personnelles appliquées sur les poinçons originels — le graveur des deux jetons peut être identifié avec la personne de Wenzel Haynl. (Stempelsammlung 1378). Tous les deux étaient employés à la Monnaie de Vienne et ils ont collaboré plusieurs fois de la façon ici indiquée.

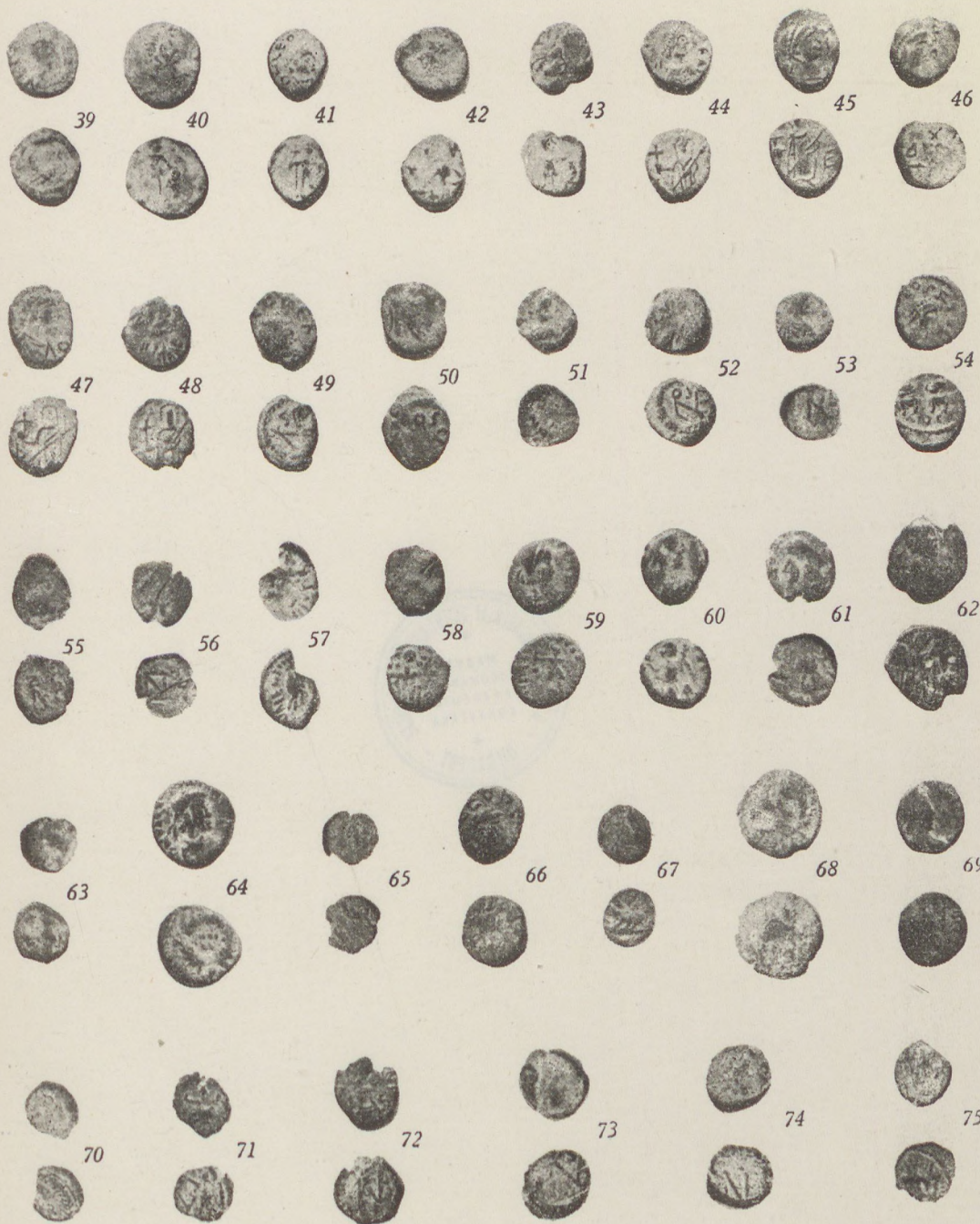
Thomas Esze: Imprimés sur feuilles volantes d'intérêt numismatique. L'auteur fait connaître trois imprimés du XVIIIe siècle. Du premier nous ne savons que par une lettre de François Rákóczi II, datée du 24 août 1704; jusqu'à présent on n'a pas réussi en trouver l'original. Rákóczi la publia à l'occasion d'une estampillage des monnaies, pour rendre les fausses monnaies facilement reconnaissables. Le deuxième imprimé, notamment l'ordonnance édictée sous le règne de Marie Thérèse en 1758, concerne pareillement la fabrication des fausses monnaies, tandis que le troisième, datant de l'an 1781, traite du poids de l'or impérial.

Compte-rendu de la vie de la Société de Numismatique Hongroise.

6a

TAGTÁRSAINK FIGYELMÉBE!

Tagsági érem. Az egyes tagok nevével és a társulatba való felvétel évszámával kiverendő társulati tagsági érem (lásd a Közlöny XXV. évfolyamának 7. oldalon lévő képet) ezüst példányaira egyelőre megrendeléseket fogadunk el. A megrendelt érem ára csak a kiveretés után fizetendő be az akkori árszámítás alapján.

„Alföldi András dr.: A kontorniát érmek“ című kétkötetes mű — 64 képestábla és németnyelvű szövegrész — alapára 100 P.

„Gróf Dessewffy Miklós barbár pénzei“ című mű, 54 képestáblával, alapára 50 P.

A „Numizmatikai Közlöny“ régi évfolyamai — azonban már csak a XVIII—XIX., XX., XXI—XXII., XXIII—XXIV., XXV., XXVI—XXVII., XXXII—XXXIII., XXXIV—XXXV., XXXVI—XXXVII., XXXVIII—XXXIX., XL., XLI., XLII. és XLIII. évfolyamok még kaphatók. A XVIII—XIX., XX., XXI—XXII. és XXIII—XXIV. évfolyamok alapára 8 P., a többi évfolyamonként 20—20 P.

Az „Érem“ című folyóiratunk alapára: I. évfolyam (3 füzet) 6 P., a II. évfolyam (egy füzet) 2 P, a III. évfolyam (egy füzet) 2 P, a IV. évfolyam (egy füzet) 2 P, az V. évfolyam (két füzet) 5 P, a VI. évfolyam (egy füzet) 3 P, a VII. évfolyam (egy füzet) 4 P, a VIII. évfolyam (egy füzet) 3 P, a IX. évfolyam (egy füzet) 3 P, a X. évfolyam (egy füzet) 5 P. A teljes sorozat alapára 35 P.

„Tower Hugó: I. Ferenc József fém pénzei 1848—1916“ című mű, e korszak pénzeinek magyar- és németnyelvű teljesen kimerítő táblázatos kimutatása 5 P alapon kapható.

Az alapárak a mindenkori könyvkereskedői szorzószámmal szorzandók, a tagok azonban a mindenkori szorzószám negyedrészéért szerezhetik meg kedvezményesen a fenti kiadványokat.

A megrendeléseket kérjük Huszár Lajos dr. címére (Budapest, Magyar Történeti Múzeum, Múzeum-körút 14—16.) küldeni, a pénzküldeményeket pedig a társulat 51.010 számú postatakarékpénztári csekkszámlájára befizetni.

Dr. PLANER JÓZSEF UTÓDA

LAKOS

ÉREMSZAKÜZLET

Budapest V, Harmincad-utca 4. I. emelet

(Vörösmartyi-térnél)

1800 ELŐTTI ARANYAK ÉS MINDENFÉLE EGYÉB

É R M E K

VÉTEL • ELADÁS • CSERE
MEGHATÁROZÁS • BECSLÉS

Csereajánlat!

A C. N. H. I. 22, 23, 24, 27, 31, 36, 126, 132, 133, 144, 160, 242, 246, 260, 291, 297, 298, 304, 305, 347, 360, 382, 383, 385, 386. sz. árpádházi pénzeimet elcsereálném más jó tartású árpádházi pénzekért, beleértve a pénzverőjegy változatokat és a kis becsértékű pénzeket is; vagy római ezüst denárokért Diocletianustól — Romulus Augustusig. Csere esetén méltányos feltételeket tudok nyújtani. Előzetes értesítést alábbi címre kér

Niklovits Károly

Budapest II, Mártírok-útja 29. IV. 4.